

РОКОВИНИ ПО ШЕВЧЕНКОВІ,

місяця лютого, 26-го дня, 1862 року.

Шануючи святу пам'ять великого кобзаря, зібралась чесна громада петербурьська, въ роковини ёго смерті, до церкви Введенія, на панахиду. Проспівавши ёму вічну пам'ять, зазвавъ до себе громадянъ високоповажний землякъ нашъ, протоерей Платонъ Оѣдоровичъ Мѣнчиць. Якъ обісь панъ-отець усіхъ коливомъ съ кутею, справляючи предковичню славьянську гризну по кобзареві, ставъ тоді посередъ громадянъ П. А. Кулішъ и промовивъ такє слово:

»Шановна громадо!

»Якъ умеръ нашъ батько Тарасъ, заразъ усі заговорили, що бъ то вчинити на ознаку громадської до ёго шаноби? Надумалась громада що-неділі докупити збиратись и по копѣ въ скарбівню складувати, на підмогу убогимъ братамъ на Україні. Всѣ ми, шановне товариство, знаємо, що то за вбогий людъ, наші темні брати-хлѣбороби. Живуть вони и досі такъ, наче тільки-що зъ великого потопу вихопились: насилу хатину собі сякъ-такъ складє и тільки-що не заступомъ землю пахає; годящий тєсля, рұчий коваль дє-не-дє по сєлахъ знайдєтця, а про столярну роботу хочъ и не згадуй. Бо й справді труднє селянинові свого сїна добре навчити якого ремєства. Треба дитину въ городъ майстрові на годі завдати, мовъ у яку неволю втірити, а майстеръ ще зъ неї городянина зробить, ушкати, штюкати, душею кривити навчить, та й усіма звичаями одъ селянъ одрізнитъ. Отожъ то наші хлѣбороби не дуже квāплятця дитєй своїхъ у ремєство вправляти; а тимъ часомъ що-року більше треба людямъ тєселъ, ковалівъ, столярівъ и їншихъ ремєсниківъ по всіхъ нашихъ сєлахъ. Зважила громада, якъби то вонє було добре, колибъ нашъ пахарь мавъ куді оддати дитину до ремєсної науки такъ, щобъ нічого за науку не платити и годинами не одбукти: отъ и надумалась збирати гроші про такє народню нұжду. вєхай би з'явилась хочъ одна безплатня ремєсна школа на Україні, то певна була бъ надія, що зъ неї вродилась би и друга и третя й дєсята. Покїнувъ би нашъ сїльскій людъ городі городянамъ, а въ сєлахъ мавъ би въ сєбє свої ремєства про господарську нұжду. Хто слұхає се прѣсте слово зъ рѣзумомъ, томұ не треба шїроко розводити, яка бъ то велика корїсть була народові одъ сєго по-

вого засіву. Скажемо тільки, що ні пишнимъ мавзолеемъ, ні солодо-роголоосою хвалою не зробили бъ ми нашому батькові Тарасу такої шаноби, якъ симъ тихимъ братолюбнимъ подвигомъ. Оце жъ благаю васъ, шановне товариство, ширте ви свою думку святу поміжъ земляками и всякого доброго способу добірайте, якъби швидче нашимъ братамъ - хліборобамъ допомогти въ їхъ великій нуді. Не зупиняйтесь, панове козацтво, тимъ, що мусите малімъ коштомъ велике діло починати. Тутъ початокъ діла більше заважить, аніжъ великі гроші. Починайте зъ малого, зъ найменшого, тільки не гайте часу. Аби ваша думка сталася діломъ, то вже вона сама за васъ по всій Україні працюватиме. Нехай нашъ братъ хліборобъ знає, що дбає хтось про ёго кращу долю не одними тільки друкованими річами. Одного сего, здається міні, буде, щобъ нашъ малий початокъ стався великимъ народнімъ діломъ.

Які маємо до сего часу грошові засоби и звідкіля ще їхъ добути, про те іншимъ часомъ рахуватимемъ; а теперъ, ради святої споминки про батька Тараса, ще знімұ річъ про те, що не всі ми ёго робомъ ходимо. Мало міжъ нами такихъ людей, що службу своєму народові вважають найвищимъ діломъ своїмъ, хочъ би довелося и въ великій нуді ёму служити. Скільки ми знаємо молодиківъ, що марне на чужій чужині пропадають, здоров'я псують, молодими силами вичнуть, а чого добиваються?... химерної пихи, нікчемної цяцьки, або грошей—того жидівського щастя!... Ще бъ не такъ було жалъ, колибъ се були люди, якъ-то кажуть, *нищі дұхомъ*; а то ні! Не одинъ би зъ нихъ, підъ slučaj, гербомъ стався, на смерть пішовъ би, всю худобу на святе діло оддавъ би. Чомъ же симъ людямъ не вчинитись би тихими, незнаними въ історії, гербами добра людського? Чомъ би зъ нихъ не обіратись хочъ на сей slučaj такому, що сказавъ би громаді: »Отъ вамъ, панове браття, мой молоді сила и вся мой доля! Одаю себе на користь людську, не бажаючи ні слави, ні грошей за свою працю!« И нехай би такий чоловікъ покінувъ городянські приманки, засівъ у якому селі и почавъ малімъ громадськимъ коштомъ велике діло народне робити: оце бувъ би подвигъ, праведний подвигъ! Не диво багатимъ скарбомъ трясти и золотомъ людей підъ свою волю нагинати. Намъ пізвідкіля сподіватись грошей великихъ: въ насъ одна надія—підняти духъ народній на підмогу народнімъ нудамъ, а духъ народній поти не підніметься, поки люде просвіщені не ввій-

дуть у народню сѣмью рідними братами. Дорікають намъ збóку—и поправді дорікають—що ми свій людъ тільки словомъ кохаємо. Якъ же намъ ганьби сієї збўтися? Однимъ тільки — увійти въ убóгý, неписьмѣнну, сѣмью народню рідними братами. Дякувати Бóгові, вже й розпочалось такє примір'я просвіщеннихъ братівъ съ тѣмними и багатшихъ зъ убóжшими. Чуємо зъ України, що вже не въ одному селі розумна голова, знаючи добре, по чімъ ківшъ лиха, знаючи панство й городінство,—надъ сільськимъ людомъ, зъ ёго во́лі, ота-манує. Почала оживати Вкраїна; не скрізь уже по сѣлахъ туманіють люде; є кому́ щирю правду селянамъ говорити. Оттеперъ же то саме й порá, панове товариство, кожному зъ насъ чужі звичаї кидати, паньски цяцьки занедбóувати, на городяньскі заманки не вважати и, хто якъ зможе, у сільський людъ увіходити. Въ сільському бо людові, въ ёго незопсóваній ищѣ натурі, вся на́ша підмо́га на да́льші ча́си. Тільки єдиною зъ нимъ вели́кою сѣмьею усто́ймо ми на своїй рідній землі и не попу́стимо її въ чужі рúки.»

Слїдомъ за нимъ знявъ рїчъ Вс. П. Кохóвський тїми словами:

»Чесна громадо!

»Смерть Тарасова вразила насъ въ саме серце. Всімъ вінъ бувъ дорогий и рідний, всі жъ-то его любили и поважали. Ще за життя его ми вже знали, чо́го вінъ сто́ить для України, ще за життя его склали ему ціну.

»Якъ умеръ Тарасъ, ми не знали чимъ лучче его помяну́ти,—и поминаємо ёго не такъ якъ иншихъ поминаємо: що одправимо панахиду, попоїмо й попопьемо, та й н і́гдки до новихъ поминокъ! Ні! Ми заходились укріпити его пам'ять по всій Україні—на віки вішні. Заходились постановити ему живий, нерукотворний пам'ятникъ,—та ще й не одинь. Гараздъ!

»И припечатали сю нашу думку, и оновістили про неї весь миръ Український. Та й тільки жъ то! Бо, хутко побачили, що ми—сама голота; що нема, и довго не буде, у насъ снаги, наші думки виконати. Вибачте, братчики, за слово: схóжі ми ста́ли на ту си-ни́цю Криловську—що похвали́лась море запаліти. Отъ-що!

»Та я ще такъ думаю. Хочъ би ми мали и багато грошей, хочъ би ми були и незнатъ—які дуки-богачі, то й тоді бъ наші думки такъ би й остались себї: думками та й годі! Яка зъ насъ громада? Яке слово непохібне, правдїве, изрекли ми за сей годъ? Яке діло зробили одностайне? Якъ ми, у громаді, поводились братъ

изъ братомъ? Яку нашу думку підкріпили самимъ діломъ?—О! люде добрі, браті милі! Високо ми літаємъ, та сідаємъ низенько.

»Тарасъ сказавъ гблосно слово правди—и ніяки муки не примусили его змінитъ тому слову; и десятилітня тяжка неволя не надломила его, не то що. Тб бувъ чоловік! Тб бувъ громадянинъ справедливий! Тбй любивъ Україну! А ми що?! Ми тільки гомонимо гарно, а проте, наше слово легшъ одъ пуху; и за вітромъ полетить, коли хто дмухне гáраздъ.

»Хиба жъ ми виконали завітъ Тарасівъ? Йшли ми хиба тоєю стежкою, котрою простувавъ Тарасъ?...

»Пом'янімъ же, кохані братчики, Тараса тимъ, що слово его приймемъ у саму душу. Переймемъ собі его правду; будьмо одностайні, будьмо рівні! Поважаймо діло громадське; полюбімъ щіро Україну нашу убогу.

»Нехай, поки-що, хочъ наша невеличка громада буде нерукотворнимъ, живимъ надгрібкомъ Тарасові. Нехай хочъ ми себе нап'утимо такъ жити, якъ вінъ учивъ и словомъ своїмъ теплимъ и щиримъ, и життємъ своїмъ довгимъ — бо тяжкимъ.

»Не поснемо жъ, брати мої, надъ ёго домовиною, щобъ не довелося прокинутьця тоді вже, — якъ »настане судъ! Заговорить и Дніпрб и гóри... «

Чесний господарь, панъ-отець Мєнчиць, шанувавъ громаду ви́нами, меда́ми и вся́кими наїдка́ми. Зага́ялись у ёго громадя́не до́вгє́нько, розмовля́ючи ші́роко про вся́кі громадські́ спра́ви; хто мавъ при собі грóші, склада́въ у громадську скарбóвню на наро́дні по́требні́зни, щобъ ші́ршало письме́нство и вся́ка до́бра нау́ка на Вкраї́ні. Пі́сля то́го, заспівала грома́да своїхъ старо́свіцькихъ пова́жнихъ пісе́нь про ті страше́нні ча́си, якъ наші́ прѣ́дки бі́дували та бі́дуючи се́рце собі гарту́вали, про ті вели́кі, незабу́ті ча́си, якъ у всіхъ у насъ бу́ла во́ля и ду́ма єди́на, про ті гі́ркіі ро́ки, якъ свої́ своїхъ підко́пували и чужо́му підъ но́ги підверта́ли; заспівала грома́да, вку́пі посуму́вала, по́тімъ подяку́вала че́сному господа́реві и розі́йшла́сь, о́бнові́вшись ду́хомъ висо́кимъ, кото́римъ живі́, та й на́мъ ёго завіту́вавъ, на́шъ ба́тько Тарасъ.

По́тімъ наді́йшли до насъ зві́стки, якъ шану́вали па́м'ять ко́бза́ре́ву по ї́ншихъ грома́дахъ.

У Льво́вському *Сло́ві* спові́стїли дале́кі на́ші браті́-громадя́не

про panaхиду рокову по Тарасеві, облямувавши смутну споминку чорною печатнєю стрічкою. Полтавська громада випустила съ такою жъ стрічкою листокъ-оповістку, тими словами:

» Оповідка.

» 25 сего лютого (феврала), 1-ої години зранку, у Срітенській церкві, правитиметця, після служби, годова panaхида по покійному » Українському поетові, Тарасу Григоровичу Шевченкові. Котрі шанують талантъ и пам'ять незабутнього поета, завітáють до Божого храму ».

Харківська громада спорядила, на пам'ять смерті Тарасової, музичний и читальний вечіръ, а що зібрали съ товариства за слухання, те обернули на книжки про нужду простого люду. Що-року мусить вона, зъ умови своєї, такъ величати роковину Тарасову, щобъ съ того була користь убогимъ братамъ-землякамъ. Правила panaхиду по Шевченкові ще Київська громада, Чернігівська громада и громада Катеринославська.

Такъ нашъ великий поетъ, умерши, живе у вській чесній душі українській, а ёго пам'ять обертається на користь бідолашньому людові, що вже почавъ бувъ до землі никнути, мовъ степовá травá, вибита, вітоптана, усякимъ наїздомъ неправимъ витравлена. За сей сумний рікъ, що батка Тараса на світі немає, сумна Вкраїна голосніше почала ззивати у єдину семью вірнихъ дітей своїхъ. Сходяться порізнені, черезъ усяке лукавство, небожата недільними Тарасовими вечорами и, на вічний споминъ ёго, дбають про підмогу своїмъ братамъ, найбільшъ правобочної над-Дніпрянської України, затуманенимъ оманою, заляганимъ пахабою, зведенимъ зъ давнього праведного шляху народнього. Ще побрано хвалитись добрими вчинками на пожитокъ народній, а всяке бачить и знає, що новимъ якимся життємъ живе Україна після Тараса и що тамъ ні коять по ворожихъ кагалахъ, що ні видумують, якъ би те життя зупинити,—воно шірше та шірше виявляється, когó дивуючи, когó сердючи, а когó—то й лякаючи. Лякається, звісно, людська неправда, постерегаючи, на чімъ стоять розрізнені черезъ неї діти славної України: стоять на правді, правдою вони себе піддержують и обороняють, одъ єдиної правди вського добра своєму народові сподіваються.

Слава жъ тобі, батьку Тарасе, по всі вічні роки, що ти намъ ви́явивъ забу́ту на́шу пра́вду своїмъ проро́чимъ сло́вомъ! *Все ми́неться, одна пра́вда зоста́ється*, говори́ть послови́цею на́шъ убо́гий селяни́нъ; а ти є́го ти́хий го́лосъ претвори́въ у го́лосну́, ви́со́ку и сла́вну, пі́сню. По́ки сві́тъ—со́нця, по́ти не замо́вкне тво́я пі́сня живо́творя́ща, и бу́де вона́ для насъ ні́би ста́гомъ вели́кимъ, ви́днимъ съ кра́ю землі до кра́ю. Усе́ живе́, усе́ правди́ве, усе́ че́сне и до ді́ла гаря́че, збіра́тиметься навкру́ті сє́го славе́тного ста́гу... визна́ють и на́шу се́мью по всє́му сві́ту!

ИЗВѢСТІЕ

ОБЪ ОБѢДѢ, 5 МАРТА 1862 ГОДА, ВЪ ПЕТЕРБУРГѢ, ПО СЛУЧАЮ
ГОВОРЩИНЫ СМЕРТИ Т. ГР. ШЕВЧЕНКА.

19 февраля, нѣкоторые литераторы вспомнили о Шевченкѣ, какъ замѣчательнѣйшемъ и благороднѣйшемъ явленіи изъ крѣпостнаго сословія, и предложили дружески помянуть поэта въ день его смерти. Съ этою мыслью назначенъ былъ, на 26 февраля, обѣдъ въ *Шахматномъ Клубѣ*, преимущественно посѣщаемомъ писателями, но въ этотъ день, по случайнымъ причинамъ, онъ не состоялся, и былъ отложенъ до 5 марта. Не смотря на то, что объ этомъ обѣдѣ не было извѣщено въ газетахъ, больше 70 человекъ, безъ различія народностей, изъявили желаніе въ немъ участвовать: въ числѣ ихъ были не только Украинцы, Великоруссы и Поляки, но и Нѣмцы. Въ концѣ обѣда, одинъ изъ участниковъ *Основы*, наиболѣе обязанной, своимъ началомъ, Шевченку, предложилъ въ память поэта тостъ »за здоровье и благосостояніе освобождаемыхъ крестьянъ—братьевъ Шевченка, вся жизнь и поэзія котораго была проникнута заботливой думой объ ихъ участи. Тостъ этотъ былъ встрѣченъ съ особеннымъ участіемъ: ничѣмъ нельзя выразить больше уваженія къ памяти нашего дорогаго Кобзаря, какъ любовью къ живымъ его братьямъ — *крепка́мъ*. Вслѣдъ за тостомъ, почтенное собраніе отъ ближайшихъ друзей Шевченка потребовало слова. Никто не думалъ говорить рѣчи на обѣдѣ и, потому, никто не былъ готовъ достойнымъ образомъ отвѣ-

чать на этотъ вызовъ. Но дружески-настойчивыя требованія продолжались и, благодаря П. А. Кулишу, были удовлетворены; онъ всталъ и произнесъ слѣдующую рѣчь:

«Господа!

«Мы собрались для того, чтобы почтить память украинскаго поэта Шевченка. Къ нашему удивленію, мы, Украинцы, видимъ здѣсь представителей другихъ народностей гораздо больше, чѣмъ соотечественниковъ знаменитаго нашего кобзаря. Но это удивленіе поражаетъ насъ пріятно: мы видимъ, что не для однихъ насъ дорога его память. Почему же именно память Шевченка такъ дорога для всѣхъ народностей славянскихъ? Отвѣчать на этотъ вопросъ очень легко. Онъ вышелъ изъ той убогой массы, которая до-сихъ поръ прямо или косвенно была лишена правъ гражданскихъ. У представителей каждой народности нѣкоторымъ образомъ лежитъ на совѣсти память о томъ, какъ долго оставался въ забвеніи, если не въ пренебреженіи, многочисленнѣйшій классъ населенія роднаго края, какъ долго его живыя силы не имѣли возможности развиваться на общенародную пользу.

«Въ наше время, всѣ мыслящіе люди уразумѣли важность самодѣтельности низшаго слоя гражданскаго общества, самаго здороваго слоя, самаго богатаго запасомъ свѣжихъ еще силъ: и потому—то простонародье, къ которому принадлежалъ Шевченко, возбуждаетъ къ себѣ особенную симпатію. Это простонародье не всегда было такимъ, какимъ знаютъ его наши современники. Былъ у него моментъ энергической самодѣтельности,—короткій, но блистательный, моментъ. Къ сожалѣнію, предводители его не соотвѣтствовали тому идеалу добра и правды, который оно глубоко носило въ душѣ своей. Предводители эти уронили его достоинство въ глазахъ сосѣдей и, гоняясь за личными выгодами, довели его до того жалкаго состоянія, въ какомъ оно представляется нашему наблюденію. Но натура этого простонародья не измѣнилась: оно говоритъ тѣмъ же языкомъ, чтó и говорило, свято хранить тѣ же обычаи, которыми отличалось и за два вѣка до насъ; а что глубина чувства не измѣнила ему, это всего очевиднѣе изъ того, что оно дало намъ такого талантливаго, такого энергическаго представителя своего въ лицѣ Шевченка. Поэтому—то и самъ Шевченко, съ его самобытнымъ умомъ и талантомъ, съ его глубокимъ чувствомъ, съ его побѣдоносною силою слова, такъ дорогъ каждому представителю какой бы то ни было народности. Поэтому и мы, собравшіеся здѣсь, будучи большею частію далеки между со-

бою по занятіямъ и даже вовсе незнакомы, соединились въ дружеской бесѣдѣ, ради общаго вѣснмъ намъ уваженія къ челоѣку, который вышелъ изъ низменной протонародной среды и, силою горячей любви къ ней, занялъ высокое мѣсто между поэтами. И такъ, вышнемъ за просвѣщеніе и благоденствіе той убогой массы, для которой жилъ и за которую страдалъ Шевченко!»

Рѣчь г. Кулиша вызвала живѣйшее сочувствіе. — Для большинства Великоруссовъ, вѣроятно, было любопытно услышать, что скажутъ, по поводу Шевченка, Поляки, и потому требованія слова продолжались. Вл. Д. Спасовичъ также уступилъ настояніямъ собранія и въ немногихъ словахъ выразилъ ту вѣрную мысль, что хотя еще не настало время вождѣлиной братской любви между разрозненными народностями, но уже приблизилось время для взаимной справедливости другъ къ другу, а это, естественно, поведетъ къ тому, что три извѣстныя народности соединятся въ дружномъ стремленіи къ одной цѣли — освобожденію народа.

Не смотря, однакожъ, на рѣчи гг. Кулиша и Спасовича, общество оставило обѣдъ неполнѣ удовлетворенное: многіе ожидали услышать, что думаютъ Великоруссы о поэтѣ, который, по обширности своихъ идей, по силѣ и высокой правдѣ своей поэзіи, принадлежитъ не одному украинскому, но всему славянскому, міру.

УСТНІЯ МОВА ЗЪ НАУКИ.

Слово зъ бѣку.

Живучи въ столиці, далѣко одъ України рідної, розважаємо ми серце тимъ, що збираємось громадами, ніби на вечерніці, то въ одного то въ другого земляка. Тутъ про всячину гѣторимо и, скільки нашої мѣги, дбаємо про добръ рідного нашого краю и єго убогого люду. Вбачає товариство, які ми гостинці подаємо на Вкраїну. Хочъ не багато, а все жъ краще, ніжъ нічого: все жъ такі добрі люде бачать и серцемъ радіють, що ми їхъ не забуваємо, — не спаніли тутъ живучи. Поміжъ иншими бесѣдами нашими, знявъ я слово про те, що нема въ насъ жадної науки, рідною мовою зложеної. »Не гартне діло, панове громадо«, мовлявъ я, »що ми своє рідне слово любимо, а ніде не прочуємо, щобъ учено дітѣй по-нашому!

Шкодá жалкувати́сь намъ на того́ да на се́го... Коли́ бѣ оцѣ за́разъ передѣ́ нами́ була́ така́ школа́, въ́ которій́ про́ що́ хочѣ́ говори́ ріднимъ́ словомъ́, то́ не ба́гато зъ́ насъ́ обі́брало́сь би́ такихъ́ учи́телівъ́, що́ змогли́ бѣ́ ви́словити́сь по-сво́бому́ про́ всяку́ рі́чъ нау́чно. Не́ тоді́, панове́—бра́ття, хорти́ годувати́, якъ́ на полю́вання́ їхати́. Тре́ба намъ́ за́далегі́дъ хочѣ́ помалу́ гото́витись. Не́хай оди́нь ви́зметця́ за́ одну́ нау́ку, а дру́гий за́ дру́гу, та́ й по́мізку́е самъ́ собі́, якъ́ би́ її́ рідною́ мо́вою́ зложити́, та́, при́йшовши́ въ́ грома́ду, и́ проговори́ть ча́стину́ яку́, такъ́, ні́би грома́да—є́го учи́, а вінъ́ учи́тель, Ми́ жъ́, слуха́ючи, бу́демо за́писувати́, проти́въ чо́го мо́жна змага́тись, коли́ не такъ́ ви́словився́, або́ не туди́ ро́зумомъ́ кину́въ. Отъ́ и́ иншимъ́ громади́намъ́ бу́де нау́ка и́ сама́ практика.»

Спаси́бі і́мъ, знайшли́сь такі́ лю́де, що́ мене́ послуха́ли: змови́лись, ко́му про́ які́ ре́чі нау́чні мо́ву въ́ грома́ді ма́ти, и́ оцѣ́ високопова́жний Володи́к Нечу́я спробо́вавъ́ свого́ слова́—ро́сказа́въ пам'я́ть »про́ дощъ́«́ та́кимъ́ скла́домъ́, якъ́ ні́би ми́ бу́ли невче́ні селя́не. За́любки́ ми́ є́го слуха́ли и́ проси́ли, щобъ́ вінъ́ положи́въ свою́ мо́ву на папе́ръ, та́ й пода́ли до дру́ку у́ *Оснóву*. Не́хай ся́ мо́ва і́де по́ до́брихъ́ лю́дахъ́ на взі́ръ, якъ́ тре́ба вели́ке ді́ло рідно́ї осві́ти розпо́чинати (*).

П. Кулішъ.

ПРО ДОЩЪ.

(Спроба)

Передне слово.

Лучча́ ми́ні́ доля́ суди́лася а́ніжъ́ иншимъ́ ору́жнимъ́ лю́дямъ́ зъ́ мого́ товари́ства. За́місь му́штри щоденно́ї—дали́ ми́ні́ школу́.

За́ три ро́ки ма́въ я́ ча́су приди́витись, яка́ вели́ка жа́доба́ у́

(*) Зъ́ прави́вою ра́дістю́ уми́щаемо́ ми́ спрòбу́ («спі́тзъ», «дóпитзъ») високопова́жного до́брóдія, Володи́к Нечу́ї, и́ сло́во П. А. Кулі́ша до́ украї́нської́ грома́ди. Не́ ба́гато́ тутъ́ гово́рено, та́ ба́гато́ ска́зано; а́ розу́мний го́лови́—дóсить́ дві́ сло́ви.—За́ ці́єю́ спрòбою́ ми́ напеча́таемо́ й́ инши́, а́ на-самъ́ передѣ́—в. п. Ст. Д. Нóса, котрий́ да́вно́ вже́ приложи́въ́ сво́є́ знатте́ наро́ди́ї мо́ви до́ нау́чнихъ́ предмѣ́тівъ́. Да́й намъ́ Бо́же́ шви́дче́ того́ ча́су́ ді́ждати́, коли́ мо́жна́ бу́де́ нашо́ю́ рідною́ мо́вою́ ясно́ ви́явити́ усѣ́, що́́ чу́е́ и́ розу́міє́ ду́ша́ Украї́нця. Ред.

прѣстихъ людей до освіти. Найкраща, наймилійша имъ та наука (опрічъ Св. Письма) котора оповідає про землю, сонце, місяць; про те, одчого буває день и нічъ, літо и зима, и про воздушні яви, наприкладъ: дощъ, снігъ, и инше.

Учивши москалівъ (жовнірівъ) пісьменства, ми дбали и про те, щобъ зробити зъ нихъ людей здатнійшихъ для війська, и про те, що якъ вийдуть вони «у чисту», щобъ були учителями народу.

Нашою думкою було, щобъ наукою мусили вони годуватись до віку; щобъ вже не швендяли по усіхъ усядахъ випрошуючи и виманюючи шматокъ хліба, а булибъ потрібні-люде для громади сільскої.

Тимъ-то повинні ми були, учивши їхъ пісьма, вважати на те, зъ якого народу призвано їхъ до війська.

Маючи у школі земляківъ своїхъ, задумавъ я списати для нихъ, нашою мовою, те, що потрібно знати усякій людині.

Подаючи одну изъ моїхъ річей до земляківъ-школярівъ въ печать, маю надію, що дотепнійши, прочитавши сю *спробу*, вкажуть мої помилки. Ще буде лучче, коли вони замість мого, може недоладнѣго слова, підіймуть до народу нашого своє, голоснійше и розумнійше.

Нічого шіроко річъ розводити про те яке добро той дощъ у насъ. Усякий хліборобъ добре зваживъ, що безъ дощу не буде хліба, а безъ хліба и грошенятъ дастъ-Бігъ!

Теперь завчасто доводитця чувати, якъ люде сумуючи жалкують на те, що світъ змінився. «У старовину, кажуть, було не такъ якъ теперъ. И хлібъ тоді родивъ лучче, и дощі частійшъ перепали... и таки зовсімъ легше жилось хліборобові. А теперъ е, дивись, трохи не що року, засуха; а тутъ ще внадилась сарана, та дорожнята така настала...що лихо та й годі! Не знаєшъ, якъ ёго й жити у світі!»

— «Се Богъ милосердний, за гріхі наші, розсердивсь, «додають инші: тимъ Вінъ и посилає засуху та сарану. Звісно, — чоловікъ тільки й обернетця до Бога, якъ ёго лихо спіткає!»

Ә, люде добрі, люде добрі! Богъ милосердний—не панъ, а ми Ему не кріпаками доводимось. Се пану можно втішати себе помстою,—а Бога сами жъ ви взиваете милосерднимъ. Богъ—правда. А хибажъ булабъ правда, колибъ Вінъ почавъ насъ карати за те що не такі ми, якъ треба? Що наша сила противъ Ёго сили? Аджежъ, якъ заведутця битись парубокъ зъ малимъ хлопчикомъ, то чи не-

налаєте ви парубка? Ні, люде добрі, и налаєте, та ще й прочухана доброго даєте, щобъ не заводився зъ хлоп'яткомъ, коли знає, що певно ёго подужає. Такъ чи до ладу жъ воно буде, коли Богъ всемогучий втішатиметься надъ нами помстою такою? Ні, панове, обернімось трошки на себе, та поміркуймо, чи не ми сами винні тому, що світъ такъ змінився, якъ кажуть старі люде?

Занехаємъ до иншої розмови сарану ту, а поведемо річъ про те, кого обвинуватить треба за засуху, що трохи, мовлявъ, не кожне літо у насъ гостює?

Може довідаємось міркуючи, чи не брешуть и тиі, що кажуть, буцімъ відьми крадуть зъ неба хмари, та у глечики їхъ заховують?

Попереду подумаймо, відкіля беретця дощъ, та намітимо собі, що у Бога законъ одинъ: що для великого, що для малого. Отъ наприкладъ: візьми у миску води зъ річки и постанови на сонце. Побачишъ, що въ мисці вода випар'ється точнісінько такъ, якъ и въ річці,—якъ и въ морі, коли хочешъ. Нехай постіить та миска зъ водою довше на сонці — то вся вода въ їй висохне, впи'ять таки такъ, якъ пересихають и річки одъ тогожъ сонця, у велику засуху.

Усяке бачило, що якъ налити у казанокъ води, та становити ёго на вогонь, то вода нагріваючись, пускає одъ себе пару, и її все меншає у казаночку. Кудижъ вона пропадає? — Певно що *вода одъ нагрівання беретця парою, и підіймається у-гору.*

Наука дозналась, що ся *пара*—тіжъ манесенькі водяні крапельки и що вони *на холоді перероблюютьця* вже у більшенькі краплі, мовлявъ, дощові.

Намітимо жъ собі сі два порядки. Якъ би накрити сей казанокъ зъ водою якою покришкою, та подивитись, що у казанку робитця, то побачили бъ, якъ пара, підіймаючись отъ води, сідає на холодну покришку, а потімъ, збігаєтьця (по звісному вже намъ закону) у крапельки. Далі, сі крапельки дощикомъ падають у той же казанокъ, відкіля взялись парою.

Таке жъ саме вбачаємо и въ лазні. Коли її натоплять тепло, то вода, що скрізь по долівці порозливана, пускає одъ себе пару. Та пара сідає на холодну стелю, и збігаєтьця по їй у водяні краплі. Сі краплі все важчають одъ нового пару що прибуває, и коли вже не можуть, одъ своєї ваги вдержатись по-підъ стелею,—то падають на долівку дощичкомъ.

Подивимось, пани-браття, чи не тежъ саме робитця и на землі?

Аджежъ ми собі намітили, що у Бога законъ однаковий що для великого, що для малого.

По великій обширі земної, опрічъ суходілу, багато води у моряхъ, річкахъ, озерахъ, ставкахъ и решті. Що день Божій, гріє сонечко сю воду. Що жъ зъ нею робитця?

Ми знаємó законъ, що вода одъ нагрівання (чи великого тѣпла) беретця парою и підіймаецця геть у гору. Повинно й тутъ тагъ бути. Підіймаецця и тутъ пара одъ води геть-геть у високу високість.

Наука дознала, що по високій високості холоднійше аніжъ у насъ, на землі (*).

Отъ же, тая пара одъ води, підіймаючись у високості, переробляецця одъ холоду у дощові краплі. Сі краплі такі маненькі, що якъ-би взять одну зъ нихъ, то й окомъ не можна уздріти. Поки пара парою — то намъ й не можна її бачити; сь того жъ часу, якъ зъ неї поробились, крапельки, — ми її вбачаємо и *хмарою* зовемо.

Коли що треба сю появу прирівняти до чого, то вже не до чого иншого її порівняємъ якъ до тої пари що зібралась на холодній покрисці надъ казанкомъ, або по-підъ стелею у лазні.

Тамъ ми вбачали, що краплі більшали й важчали — поки, одъ своєї ваги, не падали у низъ. Тутъ, у небі, тежъ саме. Спочатку хмара легесенька и рідесенька; дивлячись зъ землі, ми, кризь неї, вбачаємо й сонце. Далі, вона густіє одъ нової пари, що прибуває зъ землі—и вже менше пропускає крізь себе світу; тими жъ часами, вона важчає, и спускаецця тихенько на землю. Якъ спуститися овсі—тоді ми кажемо: «*дощъ* иде!»

Отъ, може ви, панове-браття, попереду тільки такъ-собі згодились, що у Бога законъ однаковий що для великого, що для малого; а теперъ ужé сами вбачаете, що ся річъ справедлива. Якъ у казанку, вода одъ огню википає у пару—такъ и по всій землі вода одъ сонця підіймаецця парою. Якъ тамъ можна повернути її до-

(*) Що сѣму правда—здаюсь на людей що живуть у горахъ. Вони певно помітили, що на низу теплійше чимъ на горі. А ще жъ въ насъ на Україні високихъ дуже гіръ немає; а то є такі сторони, де ніколи зими не буває, и де, на височеннихъ горахъ, лежить зъ поконъ-віку снігъ, що ніколи не тавне. Вірна, бачте, прикмета що висче піднімаємось по-надъ землею — то все холоднійше намъ буде.

щемъ вліять-таки у казанокъ, такъ и тутъ—вона сама вертається зъ високості на землю—дощемъ. Бачте, якъ мудро воно сотворено!

Хіба жъ се річъ доладня, розумна, що буцімъ відьми (коли вони єсть) викрадають зъ неба хмари? Не то що хмару викрасти, а ті краплі, що ринуть зъ підъ стелі въ лазні, вони зупинить не зможуть. Ні, не такий господаръ на світі порядокъ давъ, щобъ его відьма (коли її хто бачивъ) перемудровала!

Може мене питають: яка жъ користь зъ того буде, що ми визнаємо, відкіля той дощъ беретця, и що відьми імъ не орудують? Намъ треба бъ знати, чого у насъ засуха часто буває, и хто сѣму виненъ?

Отъ моя відповідь.

Наука, обраховуючи все, що робитця на землі, помітила таке:

Найбільше дощу падає тамъ, де близько яке море велике, або де лісу багато. Наша свята батьківщина, хочъ и має на своїй південній границі *Чорне*, або, по старосвіцькому, *Козацьке* море, алежъ зъ того ще не велика користь усій нашій землі, бо Україна не маненька палестина.

Губерніямъ такимъ, якъ отъ: *Харківська*, *Полтавська*, *Чернігівська*, *Київська*, та *Подолі й Волині*, та й самій *Галичині* (бо й то наша сторона, хочъ и завладавъ ею *Німець*) дуже далеко до моря. Щобъ тутъ робить, щобъ и тутъ дощу було більшъ? Алежъ, того *Чорного*, чи *Козацького* моря, не перетягнешъ куди схочешъ. Річокъ тутъ хочъ и є, а про те не стількижъ щобъ стало за море. Треба вдатись до лісу, та подумать—погадати, чи доволі его въ насъ?

Старі люде розказують що: »у старовину було більше лісу—а теперъ, кажуть, викорчували его багато. Теперъ, кажуть, зовсімъ мало лісу. »Правда. Отъ, наприкладъ: у *Харківській* губернії, зъ півночної сторони, якъ повирубували ліс—такъ и холоднішъ стало, бо *Московському* вітру нема більшъ ушину, и наносить вінъ часто въ Україну *московський* холодъ. У *Чернігівщині* ще держитця ліс—та й то, здається, тимъ, що его було тамъ и надто, то не встигли вирубати... А въ *Київській* губернії, *Канівщині*, по *Черкащині*, *Чигиринщині*, та й навкруги *Київа* и туди далі ижъ

Сквірі и Павлочі, ще недавнього часу, вь Колівщину, пише Лип-
поманъ, що лісь займавъ мало не третину всії землі.

Отъ у старовину, якъ було більше лісу, то й води у насъ на
Україні більшъ удержувалось у землі. Лісь ховавъ ту воду одъ спеки
У лісахъ були криниці, дзюркотали струмені, наповняючи річечки й
річки водою, а теперъ, якъ лісу стало мало (опрічъ півночної сто-
рони Чернігівщини), то дежъ тій воді держатись? Змоче дощигъ
дрібний землю, вдаре на її ясний та гярячий промінь соняшний,—
и знову вся земля суха, бо сама трава, або й хлібъ, не захистять
землю одъ спеки. Йде наша вода—та вода, що дає зростъ хлібо-
ві, у пару, а вітеръ південний и жене ту пару, що літа, у Мо-
сковщину. Йдуть тамъ дощі густо—бо лісу багато, а ми зостае-
мось съ засухою, що добре заробили, нікчемно й безпотрібно пору-
бавши свій лісь. Буде ще гірше нашимъ дітямъ и унукамъ, аніжъ
намъ, коли ми не схаменемось, та не почнемъ знову розводити
лісь, та берегти, якъ око, всяку деревину. Вже й теперъ криниці
засипаютьця, річки міліють:—що жъ буде, приміромъ кажучи, роківъ
черезъ сотню?

Гарно виглядають наші хатки білі поміжъ деревомъ зеленимъ;
любо завернути до нашого селянина у вишникъ, що по-за хатами.
Алежъ пора намъ заглянути на наши лани та степи: чи не треба бъ
и тамъ по троху деревину садовити? Тоді бъ, здаецця, нашимъ
нащадкамъ нічого було бъ на насъ жалкувати—а спасибі бъ ска-
зали. Не знали бъ вони такої засухи якъ ми зазнаємо.

Ми не даємо землі напитись до схочу — та й бажаємо, щобъ
вона намъ наше зерно вертала у двадцятєро. Нехай не дають чо-
ловікові напитись якъ схоче—то чи багато вінъ напрацює? А землі
точнісінько такъ потрібна вода—якъ и чоловікові.

Отъ, не обрахувавши діла сього якъ слідъ, ми и Бога знева-
жаємъ, кажучи, що се Вінъ, розсердившись, посилає на насъ за-
суху. Ні, панове браття: Вінъ давъ намъ мізокъ у голову, давъ волю ро-
бити що схочимо. Чи судъ, чи карность—ми вже сами собі даємо. Якъ
несхочемо гараздъ подумати,—та необачно, на нівець, або не по правді,
щонебудь зробимо—то намъ и погано на світі жити. Отъ якъ и те-
перъ. Оце судъ справедливий; а що кажуть, буцімъ одъ Бога
намъ тяжко жити—то не правда; бо Богъ не втішає себе пом-
стою. Пóраємся ми сами на зéмлі, и що сіємо—те й жнемо; що
придбали—те й маємо; орали ми мілко, посіями рідко—уро-

дився въ насъ дідько; плюнули ми въ колодязь — ажъ ось и води треба напиться; якъ гукали—такъ намъ и одіюкується.

Володько Нечуя.

у 11 л. міс. Студень
р. Б. 1861,
у Петербурсі.

ОТВѢТЪ МОСКОВСКОМУ «ДНЮ»

НА ПОМѢЩЕННУЮ ИМЪ ВЪ № 23 СТАТЕЙКУ Г. СОКОВЕНКА:

О степени самостоятельности Малорусской литературы.

Московскій *День* не перестаетъ беспокоиться о существованіи литературы, возникшей не изъ тѣхъ началъ и побужденій, что его родная руссiйская словесность. Въ 23 № своемъ онъ опредѣляетъ «степень самостоятельности» этой литературы. Правда, редакторъ устраняется, въ выноскѣ, отъ участія въ сужденіяхъ своего сотрудника, но вѣдь выборъ сотрудника зависѣлъ отъ него, и если *День* выгородилъ себя выноскою отъ отвѣтственности за недобросовѣстность своего помощника, то всё-таки подлежитъ обвиненію въ невѣжествѣ относительно предмета, о которомъ идетъ дѣло въ его статейкѣ. До сихъ поръ невѣжество въ *хохлацкомъ* языкѣ и въ томъ, что *хохлы* печатаютъ, считалось дѣломъ естественнымъ, и руссiйскіе литераторы, касаясь этого предмета, какъ-будто съ умысломъ коверкали наши выраженія; если же хотѣли прослыть всевѣдущими, какъ напримѣръ Бѣлинскій, то объясняли своей публикѣ, что *жінка* или *жінца* значить жена (*). Теперь *народность*, сдѣлавшись моднымъ словомъ даже и для московскаго *Дня*, готового накинуть свою сѣть на всю Славянщину, не позволяетъ проходить съ пренебреженіемъ мимо явленія, которое съ каждымъ годомъ дѣлается болѣе и болѣе выразительнымъ,—и вотъ, къ услугамъ Москвичей, являются люди съ украинскими фамиліями, печатаютъ статейки въ московскихъ изданіяхъ и даютъ право редактору *Дня* говорить: «это ихъ *домашній* споръ; мы устраняемся отъ участія въ немъ; это споръ между *своими*»; т. е., иными словами: «ужъ если Малоруссы сами признаютъ или отвергаютъ что-нибудь въ своей литературѣ, такъ это дѣло рѣшеное». Такъ поступалъ и князь

(*) См. *Сочиненія* Бѣлинскаго, томъ 3-й.

Велико-Гагинъ во времена Черной Рады. Такъ поступалъ и князь Голицынъ при избраніи на гетманство Мазепы. Можно бы указать множество примѣровъ такой истинно-московской политики; но оставимъ въ сторонѣ Москву и потребуемъ на судъ того, кто сослужилъ ей службу.

Господинъ этотъ называется Григоріемъ Соковенкомъ. Фамилія оканчивается на *ко*,—значитъ несомнѣнный Малоруссъ. Ему и книги въ руки! Но бѣда въ томъ, что книги—то эти онъ едва по складамъ разбираетъ. Мы могли бы указать природныхъ Великоруссовъ, которые основательнѣе г. Соковенка знаютъ языкъ нашъ и яснѣе (или, пожалуй, честиѣе) понимаютъ основанія нашей словесности. Для этого не нужно родиться непременно въ какомъ-нибудь Гадячѣ, или Чигиринѣ: для этого надобно имѣть только любовь къ предмету и здравый смыслъ въ головѣ. У г. Соковенка, очевидно, нѣтъ ни того, ни другого. У него есть только смѣлость—выдавать себя за знатока украинскаго языка и украинской словесности, а московскому Дню, по-видимому, ничего другого и не нужно отъ дешеваго представителя Украины. Г. Соковенко опирается на авторитетъ Бѣлинскаго и подкрѣпляетъ его авторитетомъ г. Аонасьева-Чужбинскаго (*), а рядомъ съ нимъ ставитъ О. Б...аго. Намъ извѣстно, кто пишетъ иногда подъ этимъ именемъ: это—авторъ *Українськихъ Казокъ*; но мы не знаемъ за нимъ никакого отступничества. Лучше бы г. Соковенко сослался на г. профессора и академика Срезневскаго: онъ же, кстати, въ качествѣ члена академіи наукъ, направлялъ полезную дѣятельность г. Аонасьева-Чужбинскаго по украинской лексикографіи.

Прежде всего, г. Соковенко доказываетъ, въ своей статейкѣ, тождество украинскаго языка съ великорусскимъ посредствомъ сходства многихъ словъ въ томъ и другомъ. (Казалось бы, достаточно одного такого филологическаго приѣма, чтобы уничтожить, въ глазахъ редактора, всякую вѣру въ выводы г. Соковенка). Какъ знатокъ дѣла, онъ навязываетъ намъ слѣдующія слова: *спритити*, *бритися*, *возъ*, *грамотный*, *болтый*, *строгий*, *гріясно*, *грішнѣ*, *стыднѣ*, *смотривши*! и т. п. Имя г. Максимовича упомянуто при этомъ авторомъ статейки какъ нельзя больше кстати. Жаль намъ имени Ос. Маке. Бодинскаго, который пойманъ въ ту же московскую сѣть. Г. Соковенко выдалъ имъ слѣдующій печатный аттестатъ: «Они, какъ знатоки дѣла и въ

(*) Знаніе дѣла и добросовѣстность отношенія къ нему г. Аонасьева-Чужбинскаго указаны въ разборѣ его *Повѣдка въ Южнiю Россію*. (Опoва, 1862, ливарь).

«особенности Малороссійскаго языка, будучи при томъ сами природными Малороссами, постоянно отзывались и отзываются о Малорусскомъ языкѣ не какъ о самостоятельномъ или отдѣльномъ, а какъ «о нарѣчїи или части Великорусскаго языка; вслѣдствіе чего находятъ «нераціональнымъ и вреднымъ дѣлу общаго интереса принимать участіе въ дѣтской—безполезной игрѣ обособленія Малороссійскаго языка». Изъ этого слѣдуетъ заключить, что г. Максимовичъ, переложивъ псалмы Давидовы и *Пѣснь о Полку Игоревѣ* на украинское нарѣчіе, убѣдился собственнымъ опытомъ, что нераціонально и вредно принимать участіе въ развитіи украинскаго языка, что это съ его стороны дѣтская игра;—но чѣмъ Ос. Макс. Бодянский заслужилъ одинакій почетъ съ г. Максимовичемъ, объ этомъ знаетъ только московскій *День*, усвоившій наслѣдственное искусство устраниваться отъ такъ называемаго *домашняго* спора между *своими*.

Служа усердно Москвѣ, въ качествѣ знатока украинскаго языка и украинской словесности; г. Соковенко объявляетъ, что Шевченко, въ первыхъ своихъ произведеніяхъ, началъ—было замѣтно отдаляться отъ господствующаго говора во всей Малороссіи, и только въ послѣдствіи обратился къ настоящему и вѣрному народному языку, особенно въ своихъ послѣднихъ думахъ. (Поэтому—то, вѣроятно, такъ и полюбила вся Украина, отъ профессора университета до неграмотнаго пахаря, первые звуки Шевченковой кобзы.) Но послѣднія думы Шевченка, нанечатанныя въ *Основѣ*, по нашему, далеко слабѣе первыхъ его произведеній, и ужъ не встрѣтишь въ Украинѣ неграмотныхъ людей, которые бы, услышавъ ихъ въ чтеніи, затвердили такъ, какъ напимѣръ стихи:

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не зъ Москалями,
Бо Москалі чужі люде,—
Роблять лихо зъ вами.

По смыслу статейки г. Соковенка, это должно быть оттого, что Шевченко обратился наконецъ къ настоящему и вѣрному народному языку. Да,—именно оттого!.. Г. Соковенко утверждаетъ, что значительнѣйшая часть произведеній Шевченка только въ немногихъ случаяхъ отличается языкомъ и оборотами, нѣсколько оригинальными, а потому и неудобопонятными для каждаго, незнакомаго съ мѣстными пдіомами (Шевченко, видите ли, уклонился тутъ отъ настоящаго украинскаго

языка, тождественнаго съ великорусскимъ); всѣ же остальные мѣста слово въ слово могутъ быть переложены на великорусскій языкъ... Дá, г. Соковенко! вы справедливо ссылаетесь на г. Гербеля, которому не стоило никакого труда переложить *Кобзаря* на языкъ собственныхъ *Отголосковъ* и превратить Шевченкову кобзу въ великорусскую балалайку. Публика, для которой вы пишете, находя такъ—много осознательно—общаго между языкомъ Шевченка и г. Гербеля, теперь ужъ окончательно увѣруетъ, что украинскій языкъ тождественъ съ великорусскимъ, а судя о достоинствѣ поэзіи Шевченка по звукамъ Гербелевой балалайки, можетъ отвести ему какое заблагоразсудится мѣсто въ ряду своихъ стихотворцевъ: не посмотреть она на филологовъ, которые давно ужъ перестали считать украинскій языкъ частію великорусскаго. Чтò для нея значить, можетъ быть, вовсе невѣдомый ей Миклошичъ, когда вы ей рекомендуете гг. Аванасьева—Чужбинскаго и Максимовича? Одинъ составилъ превосходный словарь Малорусскаго *нарѣчія* (который академія наукъ соѣстетится оканчивать печатаніемъ); другой отлично понялъ непонятную *Пѣснь о Нолку Игоревъ* и воспроизвелъ ее въ стихахъ, свидѣтельствующихъ о глубокомъ знаніи того же *нарѣчія*. Оба оказали россійской словесности услугу незабвенную, показавъ дѣломъ рукъ своихъ скудость языка украинскаго, разжаловавъ его въ нарѣчіе и самымъ правописаніемъ уподобивъ его языку Богдановича, Хераскова и другихъ своихъ учителей.

Съ одинаковымъ знаніемъ дѣла переходить г. Соковенко отъ писателя къ писателю въ украинской литературѣ. «Главнѣйшая заслуга г. Марка Вовчка (говоритъ онъ) состоитъ въ томъ, что по его стезямъ пустились многіе повѣтствователи жизни народной: Гонна—Барвынокъ—Номысь (sic), Нись, Глѣбовъ, Мордовцевъ и друг.» Почему же? какъ бы вы думали?... Потому, что «доставляя намъ живые матеріалы, добытые изъ устъ народа, они фактически свидѣлствуютъ намъ о тождествѣ Малорусскаго нарѣчія съ языкомъ Великорусскимъ»!!

Наконецъ, г. Соковенко коснулся и моихъ незначительныхъ писаній, отзываясь о нихъ съ похвалами; но похвалы эти такого рода, что я считаю долгомъ оправдываться отъ нихъ передъ обществомъ, которому служу, и протестовать противъ московскаго *Дня*, который тискаетъ уже другую статейку, подъ видомъ похвалы извращающую характеръ моей дѣятельности и дающую читателямъ ложное понятіе о ея направленіи. Ужъ лучше грубая брань, чѣмъ этакія похвалы! Какъ бы низко ни думали читатели *Дня* о достоинствѣ моихъ писаній,—бѣда

невелика; но редакторъ *Дня* долженъ понимать, что, при настоящемъ значеніи слова, перетолковывать, подъ благовиднымъ предложемъ, характеръ и направленіе писателя-Украинца значить отнимать у него то, чего онъ защищать не можетъ. Неужели примѣръ *Русскаго Вѣстника* такъ заразителенъ въ Москвѣ? Молчаніе мое, на извѣстную выходку этого журнала для человѣка честнаго должно быть краснорѣчивѣе полу-отвѣта. Московскому *Дню* мы еще отвѣчаемъ, и какъ онъ ни странно до-сихъ-поръ велъ себя относительно насъ, Украинцевъ, но мы не хотимъ допустить мысли, чтобъ онъ желалъ нашего молчанія и не боялся напомнить намъ стихъ Пушкина:

Ты осужденъ послѣднимъ приговоромъ! (*)

П. Кулишъ.

20 Марта 1862.

Петербургъ.

(*) Эти слова не каждому понятны безъ предыдущихъ стиховъ, которые такъ-часто намъ, Украинцамъ, приходятъ на память:

Когда твой другъ, на гласъ твоихъ рѣчей,
Отвѣтствуетъ язвительнымъ молчаньемъ,
Когда свою онъ отъ руки твоей,
Какъ отъ змѣи, отдѣрнетъ съ содроганьемъ,
Какъ, на тебя взоръ острый пригвоздя,
Качаетъ онъ съ презрѣньемъ головою,—
Не говори: «онъ боленъ, онъ дитя,
Онъ мучится безумною тоскою»;
Не говори: «неблагодаренъ онъ;
Онъ слабъ и золъ, онъ дружбы недостойнъ;
Вся жизнь его какой-то тяжкій сонъ...»

Ужель ты правъ? Ужели ты спокоенъ?

Ахъ, если такъ, онъ въ прахъ готовъ упасть,
Чтобъ вымолить у друга примиренье::
Но если ты святую дружбы власть
Употребилъ на злобное гоненье;
Но если ты затѣйливо извилъ
Пугливое его воображенье,
И гордую забаву находилъ
Въ его тоскѣ, рыданьяхъ, униженѣ;
Но если самъ презрѣнной клеветы
Ты про него невидимымъ былъ эхомъ,
Но если цѣпь ему накинута ты
И, соннаго, врагу предалъ со смѣхомъ,
И онъ прочелъ въ нѣмой душѣ твоей
Все тайное своимъ печальнымъ взоромъ:
Тогда ступай,—не трать пустыхъ рѣчей—
Ты осужденъ послѣднимъ приговоромъ.

ОТВѢТЪ НА ПИСЬМО СЪ ЮГА.

Безыменныя письма, какъ видно, нынче въ модѣ. Какая — то, судя по письму, очень почтенная дама, не-украинка, но «горячо-любящая и уважающая украинскій народъ», удостоивъ меня заочной бесѣдой объ украинской литературѣ, желаетъ получить мой отвѣтъ черезъ *Основу*. Она относится строго къ украинской словесности и находитъ ее далеко несоотвѣтствующей потребностямъ народа. Прежде всего, я долженъ сказать, что рѣчь моя объ этомъ предметѣ не можетъ быть такъ широка, какъ, напримѣръ, рѣчь Московскаго *Дня*, или *Русскаго Вѣстника*. Достойная моя корреспондентка должна была имѣть это въ виду, вызывая меня на печатный отвѣтъ.

Для патріотовъ на нѣсколько разрядовъ, она причисляетъ меня, *отчасти*, къ разряду *патріотовъ-немножко-эгоистовъ*, на томъ основаніи, что будтобы я, «желая быть *самобытнымъ*, изобрѣлъ свое правописаніе.»

Оправдываюсь. До появленія моего въ печати, было изобрѣтено нѣсколько правописаній: значить—все изобрѣтатели были *немножко-эгоисты*. Не отвергая истины, что всякій человѣкъ немножко-эгоистъ, скажу однакожь, что, еслибы меня удовлетворило которое-нибудь изъ украинскихъ правописаній, то я не погнался бы за самобытностію, которой, притомъ, и невозможно основать на особомъ правописаніи.

»Мои наймички (говорить далѣе моя противница) смѣются, когда я имъ читаю *какъ написано*.«

Онѣ смѣются надъ неправильнымъ чтеніемъ,—но вовсе не надъ правописаніемъ, въ которомъ стоило бы вамъ только замѣтить два-три правила, и вы не смѣшили бы вашихъ наймичокъ. Вѣдь не читаете же вы по-французски, какъ написано, да и по-русски не говорите *добраго, дурнаго!* и не произносите буквы *о* вездѣ, гдѣ она написана, а вѣроятно, акаете отлично!

Вы говорите, что направленіе украинской литературы— *цвѣточное* и что оно не даетъ «истиннаго знанія.»

Не распространяясь о многихъ причинахъ трудности дать украинской литературѣ приложеніе реальное, скажу, что всего только года два прошло съ того времени, какъ убѣжденіе въ необходимости развитія украинскаго языка, въ смыслѣ элемента жизненнаго, перестали (конечно, далеко не все) считать нелѣпностію. Погодите уч-

рекать насъ; взгляните на исторію другихъ литературъ и сравните наше положеніе съ положеніемъ другихъ обществъ. Да и что вы такъ гнѣваетесь на «цвѣточность» нашей литературы? Ни одинъ плодъ не является прежде цвѣту. Между цвѣтомъ бываетъ много пустоцвѣту, но пустоцвѣтъ окажется только впоследствии. Еще рано заодозрѣвать нашу цвѣточность въ ея жизненной несостоятельности; вы присвоиваете себѣ права еще несуществующаго поколѣнія. Притомъ же, мы не ограничиваемъ нашей дѣятельности однимъ литературнымъ цвѣтоводствомъ. По мѣрѣ возможности, мы даемъ нашему народу и то, что, по-вашему, для него нужнѣе. Вы забываете о Галиціи, гдѣ школьное преподаваніе и судопроизводство идутъ на общедоступномъ южнорусскомъ языкѣ. У насъ въ украинской литературѣ преобладаетъ (отчасти и по-необходимости) направленіе беллетристическое, у нихъ—реальное. Ни то, ни другое не останется безъ плодотворныхъ послѣдствій. Обмѣняться не долго, лишь бы открылась матеріальная возможность. Чего недостаетъ въ ихъ языкѣ, то есть у насъ; чего у насъ недостаетъ, есть у нихъ. Работая каждый въ-одиночку, обѣ части южнорусскаго народа созидаютъ свое слово, какъ главнаго двигателя жизни. Скучно со стороны смотрѣть, какъ медленно идетъ это дѣло; множество неблагопріятствующихъ обстоятельствъ наводятъ на мысль о его безнадежности. Но мы, которые смотримъ на дѣло не изчужа, которые отдаемъ на него жизнь, не видя и не понимая, какъ употребить ее достойнѣе,—мы не считаемъ его безнадежнымъ уже по одному тому, что оно основано на желаніи себѣ и другимъ праведнаго добра.

Изъ этихъ словъ вы видите, что я не ношу розовыхъ очковъ, которыя вы советуете мнѣ сбросить. Я слишкомъ хорошо вижу, въ какомъ незавидномъ положеніи находится вопросъ, ради котораго потратилъ я лучшіе годы жизни. Если хотите знать правду, то я даже и не надѣюсь дожить до новаго, лучшаго его положенія; но я глубоко убѣжденъ, что въ немъ заключено будущее благо многихъ честныхъ людей, и для достиженія этого блага разсчитываю на силу вещей, на общественную нравственность, на духъ и потребности времени, а вовсе не на какія-либо «энергическія и талантливныя личности». Вообще мы, какъ единицы, можемъ сдѣлать мало. Успѣхъ нашихъ дѣйствій зависитъ отъ степени уразумѣнія силы вещей. Полагаясь на эту силу, мы смотримъ на себя, какъ на служилые органы, посредствомъ которыхъ болѣе или менѣе оправдывается инстинктъ общественной жизни. Не вамъ

произносить судъ надъ тѣмъ, что сдѣлаетъ и чего не сдѣлаетъ украинская литература. Ваше дѣло только знать, что она сдѣлала и какъ сдѣлала. Сдѣлала она—по количеству—мало и развитіе ея далеко неразностороннее; но какая же литература въ самомъ началѣ своемъ не была малою, слабою и неудовлетворявшею всѣмъ требованіямъ жизни? Порадуемся тому, что сдѣланное ею сдѣлано разумно и честно.

Вы говорите, что «малороссійская литература *слишкомъ* изящна... слишкомъ эстетична... слишкомъ мягка для могучихъ рукъ селянина... Она неспособна къ возбужденію молодыхъ умовъ къ правильной самодѣтельности, къ правильному развитію».

Кто же вамъ сказалъ, что наша литература существуетъ *только* для поселянъ? Мы къ поселянамъ не принадлежимъ, но находимъ удовольствіе въ чтеніи Квитки, Шевченка и лучшихъ, первыхъ разсказовъ Марка Вовчка, все равно какъ находимъ удовольствіе въ художественныхъ картинахъ природы украинской. Надѣюсь, вы не найдете ничего предосудительнаго и безполезнаго въ эстетическихъ наслажденіяхъ, и конечно позвольте богатымъ поселянамъ достигать до такого благосостоянія, чтобы, наравнѣ съ нами, находить время для изящныхъ удовольствій и быть для того довольно образованными.

Но, независимо отъ эстетическаго достоинства, наша, *слишкомъ* изящная, по вашему выраженію, литература имѣетъ и практическое значеніе: она знакомитъ образованныхъ, достаточныхъ, людей съ нашимъ простымъ народомъ, отъ котораго они отстали, вводитъ ихъ въ его внутренній міръ, уясняетъ имъ матеріальныя и моральныя его потребности, возбуждаетъ любовь и уваженіе къ нему,—ту любовь и уваженіе, безъ которыхъ неосуществимы надежды на лучшее будущее. Если бы наши паны заблаговременно поняли значеніе украинской литературы, если бы они приняли къ сердцу ея честныя внушенія и сообразовали бы съ ними свои дѣйствія, то—безъ сомнѣнія—многія затрудненія, возникшія нынѣ въ гражданскихъ и хозяйственныхъ отношеніяхъ между помѣщиками и поселянами, были бы давно устранены или улажены.

Съ этой стороны, украинская литература несомнѣнно оказала дѣйствительную услугу обществу, оцѣненную всѣми честными людьми; а для многихъ изъ насъ,—для людей, непонимающихъ отечества безъ народа, пользующагося правомъ свободно устроять свое благосостояніе,—она была единственнымъ душевнымъ пріютомъ: разочарованные въ правдивости состоятельности образованной части общества, мы радостно

встрѣчались съ *простыми*, честными людьми, мы отдыхали сердцемъ въ ихъ обществѣ, которое носитъ въ себѣ несомнѣнные залоговѣ возрожденія, и больше и больше убѣждались, что ему стоить посвятить все наше время, все наши труды. Въ этомъ простомъ обществѣ, ежечасно занятомъ думою о насущномъ хлѣбѣ и самозащитѣ,—но разнымъ неблагопріятнымъ обстоятельствамъ, еще слабо сознана потребность образованія;—между поселянами мало грамотныхъ, а слѣдовательно и читателей и покупателей: подумайте же, откуда намъ было взять средства на изданіе *учебныхъ* книжекъ для народа, безъ надежды, что изданіе окупится? Средства есть у *господъ*, а господа пока слишкомъ собою заняты, и о народномъ образованіи огромное большинство ихъ даже не думаетъ. Общества грамотности возникали въ Одессѣ, въ Харьковѣ, Полтавѣ; отъ нихъ можно было ожидать помощи, но они еще не получили утвержденія. Наши собственныя средства—средства пишущей и сочувствующей общенародному дѣлу братіи—слишкомъ и слишкомъ ограничены. Вотъ причина, отчего многія начинанія и даже оконченные труды на пользу народа не увидѣли и долго еще не увидятъ свѣта, (развѣ, можетъ быть, вы, узнавъ обо всемъ этомъ, убѣдите кого-нибудь изъ людей богатыхъ подѣлиться частицей своего достатка съ тѣмъ народомъ, который такъ долго содѣйствовалъ и будетъ содѣйствовать ихъ благосостоянію). Все это, и многое другое (о чемъ я долженъ умолчать) слѣдовало бы вамъ принять въ соображеніе: тогда вы не только не упрекнули бы насъ, за малополезность нашихъ трудовъ, но можетъ быть, даже подивились бы и тому, что до-сихъ-поръ сдѣлано.

О возбужденіи «молодыхъ умовъ къ *правильной* самостоятельности», скажу, что можетъ быть, не все то въ вашихъ глазахъ правильно, т. е. разумно, что мы находимъ разумнымъ. Напримѣръ, изъ статей гг. Рыльского и Антоновича вы можете убѣдиться, что эти молодые умы развиваются и дѣйствуютъ въ направленіи указываемомъ украинскою словесностію. Многіе очень не глупые и даже ученые люди находятъ, что они пошли по ложной дорогѣ. Мы напротивъ, думаемъ, что оставленная ими дорога была ложною. А вы что скажете? Но вѣдь гг. Рыльскій и Антоновичъ не одни. Вы сами указываете на цѣлый кружокъ подобныхъ имъ людей, существующій у васъ передъ глазами. Откуда взялся этотъ кружокъ? Его прежде не было. Вы же называете его кружкомъ *развитыхъ людей*. Вѣдь не одни вы сѣтуете, что развитые люди увлекаются идеею украин-

ской литературы. Нѣкоторые заявляютъ свои жалобы печатно, оградивъ себя отъ опроверженій весьма искусно—придуманными формами; а другіе идутъ еще далѣе, да какъ далеко—если бъ вы знали! Если бъ вы знали, какъ далеко заходятъ другіе въ своемъ благородномъ энтузіазмѣ, вы бы, можетъ быть, посоветились кой-чего въ вашемъ письмѣ. Но письмо ваше написано—по всему видно—съ добродушнымъ намѣреніемъ обратить меня на путь истины, на тотъ путь, который вы видите,—съ того пути, котораго вы *не видите*. Благодарю васъ за это, и въ доказательство отвѣчаю вамъ по мѣрѣ возможности.

П. Кулишъ.

12 февраля, 1862.

Петербургъ.

НЕТЯГА.

Безъ свѣти, и босий,
И хлѣба нема,
И люде те бачуть —
Та кажуть: дарма!

Збірщикі послідню
Корóву цінують,
Хатіна безвѣрха,
Сусіди глузують;

У хіжу заглянешь —
У засікахъ пúсто,
И заросла нѣва
Свиріпою гúсто.

И самъ я дивуюсь,
Що звівся ні-на-що...
А змóлоду бувъ же
И я не ледáщо!

Колись и для мене
Играли музѣки,

Топтали дівчата
Неразъ черевіки;

Неразъ чорнобріві
Слѣзи утирали,
Якъ менѣ въ дорóгу
Сестри споряжали;

Колись поважали
И менѣ сусіди,
Якъ справлявъ бенкетн,
Родіни й обіди;

Колись и відъ мене
Ишли паровиці—
Степомъ розлягалось :
»Ой не ході, Грицю...«

И мині колись-то
Догожала доля...
Та все пройшло марно...
Їго святá воля!

Ой кину я ліхомъ
Объ зéмлю сирію;
Пом'яну на цей разъ
Дóленьку лихую;

Потягну степами,
А косу на плéчі...
Прощай, родинóнько,
Й весéлі рéчі!

Гей, браття-нетяги,
Ударимо въ ко́си—
За на́ми-панáми
Ніхтó не голóсе!

В. Куликъ.

ДО-ДОМУ!

Далёкая доріженька
 Гадюкою вьётця...
 Зно́ву се́рце ожива́е
 И зно́ву смі́єтця.
 Ой окру́гі хурто́вина
 Пла́че, завива́е,
 А на душі́ я́сне со́нце
 Мені́ зно́ву сі́є. —

Зъ далёкого, чужого краю
 До-дому зно́ву завітаю
 И ма́тір'ь рідну—Україну
 Побачу зно́ву;—одъ себѣ,
 Мовъ нерозу́мную дитину,
 Не прожене́ мене... Тебе́ —
 Побачу зно́ву, мій ти раю,
 Мій ба́тько рідний—степъ безъ краю!
 И на тебе́, Дніпро́—дідусь,
 Погля́ну зно́ву; подивлі́сь
 На ті роєко́шпня, ті доли́ни,
 Де тільки мріють домові́ни
 Діте́й коза́чіхъ,—ті моги́ли,
 Де сплять наро́дні на́ши сі́ли
 И—на́че сло́ва пра́вди ждуть...
 Нема́ ёго́?—лі́та идуть,
 Прохо́дять ма́рно...

Україно!

Моя не́не ми́ла!

Даси́ мені́ се́рце но́ве

И но́вую сі́лу,

Щобъ зъ брата́ми за ту пра́вду

Односта́йне ста́ти,

Браті́в мої́хъ менши́хъ, бі́днихъ—

Розу́му навча́ти, — —

Щобъ изъ ні́ми на́ше да́вне

Ли́хо одбува́ти;

Щобъ изъ ні́ми щі́римъ се́рцемъ

Господа благи...

И розийдетця та хмара,

И біля віконця

Ми у своїй рідній хаті

Діждемося сонця.

Черніговець Миколайчикъ Білокопитий.

ПЕРЕГЛЯДЪ УКРАїнСЬКИХЪ КНИЖОКЪ.

СКАРБЪ, БИБЛІОТЕКА ДЛЯ ЛЮБИТЕЛЕЙ РУССКАГО И МАЛОРОССІЙСКАГО ЧТЕНІЯ. Выходъ 1. Кіевъ. 1859. Въ 16-ю д.; стр. 329, 15 и 18.

РАЗОКЪ НАМИСТА, Михайла Юркевича. С.Пб. 1861. Въ 12-ю д. стр. 41.

МОТРА КОЧУБЕВНА, драма въ 5 годинахъ, мовою мирною, зложення Марка Онука. Година перша. Къивъ. 1861. Въ 24-ю д. стр. 47.

Се такий *Скарбъ*, що знайшовши ёго, не знатимешъ, де діти... хибá тільки покинешъ: нехай ще хто знайде та зновъ покине. На дру́гому листóчку надруковано: *Мъшокъ стиховъ и торбынка вършей*. Звѣрху въ сѣмý мiшкú якийся П. Базилевичъ похваливъ стихами Бóга, та такъ же нечумáзно похваливъ, нáче голо́дний вовкъ середъ степу. П. Б—чъ прибрáвъ собі до смаку ще иншу пра́цю: рубо́нувъ стихами про сла́вную Россію, та якъ рубо́нувъ! Ось слúхайте:

Обширна славная Россія,

Двѣ части свѣта обняла.

Чтò передъ ней края чужіе?

Она пространна и свѣтла.

Бáчте! ка́жуть, що въ насъ на Вкраїні трóхи розу́мнихъ людéй. Дé тобі трóхи! За ними ніку́ди й не протóвпнися, — ажъ земл́я одъ нихъ стóгне, не то щó! Онъ який *Скарбъ* надрукували! ажъ сýмно. Та не журі́тесь, шанóвне товари́ство: тутъ и пона́шому де-що попíсано. Якийся д. *Лыськó* вiмудрувавъ акрóстихъ: *Жiночки бажáю*. Дрúгий хтось росказáвъ вiршами про *салдáцький патрётъ*, такъ, нáче справді щó почúхалось объ ёго на ярмарку, абó п'яне до ёго поточiлось, якъ опáсувався Ку́зьма Трохiмовичъ. А тó ще въ томú жъ *Скарбi* надруковано польску пóвiсть Краш́евського по-москóвськiй. Про неi нічóго не скáжемо, тільки що заняла вона 329 страши́чокъ,

а на Скарбъ осталося 69. Підъ кінець надруковано въ Скарбі то се, то те по-москóвській и названо *лоскутинымъ рядомъ*. Тамъ знайдете такé диво, що: «истый Малороссъ, или Крымчакъ, не любить никакого труда, разумѣется если онъ родился и выросъ въ своей хатѣ.» Одинъ, мовлявъ, такий удався, що якъ засне, то спить сѹтки и другі на́че мёртвий, що притьмомъ жінка заходитця ховати и по́на прикли́че. Тоді вінъ лупъ очима, та й не-га́дки. Отъ які реняхі́ рóдитъ нашъ славетний Ки́ївъ! Поживля́тця любі́тели чита́ння!

Розгóрнимо дру́гу кни́жечку, чи не полéгшае. Га́рно ся кни́жечка прозива́етця: *Разо́къ Нами́ста*. Чи до́бре жъ се намі́сто,—такé що зъ ро́ду въ рідъ переходить и до́віку съ ці́ніи не спаде́, чи, мо́же, скло жидівське, або нанизаний на ниточку горо́хъ про дітську іграшку? На почáтку кни́жечки заспівавъ доброді́й Миха́йло Юрке́вичъ до *Шевченка*. Про що́ жъ вінъ заспівавъ? Леті́въ, ка́же, високо о́релъ та й нази́ривъ ни́жче се́бе гусе́й, спусти́вся на гусака́, вда́ривъ та й сівъ за сво́ю трапéзу, а гу́си полети́ли собі. Отта́ке-то, мовля́въ

»Оттаке́-то на сімъ сві́ті
Пти́цямъ пти́ця рóбить...
Якъ захóче попо́исти,—
Слабі́шу й корóбить.»

А що́? хиба́ не га́рно? Се жъ те са́ме, що ка́завъ Шевче́нко:

»Оттаке́-то на сімъ сві́ті
Рóблять лю́дямъ лю́де:
Того́ вяжуть, того́ рі́жуть,
Той самъ се́бе губи́ть...»

Ище́ й підпи́сано, щобъ зна́ли, коли́ співа́въ но́вий поэ́тъ до ста-ро́го поэ́та: »1852 р. ноя́бря 24.«

Чомъ, спра́вді, не співа́ти по гото́вому слі́ду?—Шевче́нко співа́въ про топо́лю:

»Станъ висо́кий, листъ ши́рокий,—
На́ що зеле́ніе?
Круго́мъ по́ле, якъ те мо́ре
Ши́роке, синіе,« —
а но́вий поэ́тъ співа́е про кле́нка:
»Висо́кий станъ та тонéнький
Къ не́бу прости́гнувся,
Ши́рокими листóчками
Увесь о́дягну́вся.»

Кленокъ буваетъ краще тополі,—якъ до кленка. Шевченко посадивъ свою тополю середъ поля, а новий поетъ—свій кленокъ на могилі:—показнійше. И справді е такé въ нового поэта, що й не снилось Шевченкові: е въ ёго думки *зелені*. У Шевченка есть тільки »думи, рожевіи квіти,« та й годі, а тутъ онъ якé диво! До чого-то чоловікъ не додумається, ккъ зачне чухати потилицю? Може, тільки днівъ зо два й посидівъ панъ Михайло Юрковичъ надъ своїмъ *Кленкомъ*, та й е ціцка зъ зеленими думками!

А то ще е въ ёго козакъ съ *курчавимъ* усомъ и синёока дівчина:—гарна пара, та ніякъ не можна розібрати, що зъ нею сталося. Ишли, каже, полемъ—

»Йшли по полю, мовъ би маня,

Обнявшись двоє.

Де ділися?... Богъ їх знає!...

Про те мовчить поле.»

»Такъ, каже, на світі все діється.« Ні, далёбі, не такъ! На світі хочъ трóхи розумнійшъ діється, ніжъ у сихъ віршахъ химернихъ. Морóка намъ зъ сими віршами! На що їх відумано компонувати? Святе діло—прóза: що схочешъ, те й скажешъ; а тамъ може бъ и повернувъ чоловікъ мізкомъ по—людськвий, такъ навiже́нна жъ риома не слухае; отъ и виходять такі вірші якъ оці:

Не розка́зуй же, дівчи́но,

Чого́ се́рцемъ ну́дишъ,

Не розка́зуй до́бримъ лю́дямъ,

Бо ти себé згу́бишъ!

Хіба́ скажи́ тому́ хло́пцю,

По я́кому́ сту́ка...

се, бачъ, се́рце сту́ка по хло́пцеві,—на́че довбе́шка, або́-що.

Читаючи *Разокъ Наміста*, неразъ приходило́сь намъ пита́ти въ поэта: що́ бо се ви, пани́чу, хочете сказа́ти? Говорі́те спрóста, то ми й зрозумі́емо, и гара́здъ воно́ бу́де:—такъ куди́! До чума́цької доро́ги вінъ такъ озива́ється:

»Чума́цькая дорі́женька,

Спочи́нь на часо́чокъ,

Бо вже го́ри напина́ють

Роже́вий віно́чокъ!«

Чомъ же се такъ? чомъ не гово́рить по-лю́дській нашъ поетъ, а все я́кось изви́сока займа́е? Ма́бутъ, чи не того́, що́ ні про що́ гара́здъ

ему говорити; бо й самъ вінъ, посередъ книжечки своєї, признався;
каже:

»У думки заглянешъ свої заповідні!—

Ажъ сміхъ розбірає, які вони бідні!

Такъ на що жъ папірь пеувати, коли такъ? Лүчче бъ ви дерево
по Вкраїні сажали, ніжъ на чужині українські вірші друкували. Тамъ
скрізь го́ло, скрізь зли́дні, а ми тутъ виспівуємо про кленківъ, то
про козаківъ съ *курча́вими* ву́сами, та зъ-нечев́я пеуемо́ рідну мо́-
ву, не навчівшись її до́бре въ тихъ люде́й, що ждуть відъ насъ під-
мо́ги не сло́вомъ, а діло́мъ. Мо́же, иноді й сло́во ста́не імъ у при-
го́ді, та не таке́ якъ оці вірші:

»Бувало й таке́,

Що цуръ и ка́зати,—

На дво́рі нудьгу́ють,

Нудьгу́ють и въ ха́ті.»

Або́ оці:

Стояла грушка молода,

Старимъ по́кійничкомъ приви́та.

Перебра́вши ввесь *Разо́къ На́міста*, не знайшли ми въ ему́ ні
зе́рнятка годя́щого. Коли й попада́лось яка до́бра зерні́на, то съ чу-
жо́го намі́ста. Ото́, ма́буть, начита́всь пані́чъ *Кобза́рь*:—»ке й со-
бі напи́шу!...» Ой, пані́чу, пані́чу! ко́либъ ви зна́ли, якъ глі́боко въ
мо́рі росту́ть кора́лі, що зъ нихъ намі́сто ні́жетця! Отъ же ще глі́б-
ше на дні ду́ші люде́скої зата́лися поэ́тичні ре́чи, що ни́ми, мовъ доро-
гіми кора́лями, люде́ска ду́ма закра́шаєтця. Коли не вмі́єте спускати́ся
въ ту гли́бинию таємни́чу,—шкода́ ва́шої пра́ці—ві́ршоване намі́стечко
ни́зати! (*)

(*) Отъ же, у в. п. М. Юркевича есть такé зе́рнятко, що було́ бъ жа́лко,
якби воно́ загуби́лось. Нечасто́ доводи́лось намъ зна́ходити, въ стихахъ пись-
ме́нного—*подража́тельного* — скла́ду сті́льки тепла́, якъ отъ у ці́мъ Го́міні:

Го́мінъ, го́мінъ на Вкра́їні:

»Ско́ро во́ля бу́де»;

Вигляда́ють зо́ веі́хъ краі́въ

Ту́ю во́лю лю́де;

Вигляда́ють, якъ со́нечко

На зе́млю погла́не,

Вигляда́ють, якъ и те́мно

Надъ зе́млею ста́не;

А заглянемо жь іще вь трєтю книжечку. Се, якъ бачите, драма, та ще й мовою не простою, а мірною зложена. Поки не вийшла вся вона (бо се тільки актъ первий), не маємо ми права ані хвалити її ані гудити. Інша річъ—мова. Мова вь сій книжецці кумедна. Добродієві Марку Онукові здаєтця, що тільки підбавь у московську мову ь та нашихь українськихь кінчиківъ, то й буде по нашому. Ось якъ у его дієві люде говорять:

»Одинъ только мелькнувъ для мене місяць,
 Зо дня окончання мого учення,—
 И рій товарищивъ моихъ завзятыхъ,
 Зъ-за книгъ, изъ-за писма, и сразу вмчавъ
 У школу удали й одвагы,—мыгомъ.»

Здаєтця намъ, що, по такому початкові, не багато знайде тця охочихь до читання *Мотрі Кочубеївні*. Ми не важимось ввійхити вь колючий віршовий чагарникъ, а поглядаючи на его скраю, думаємо: що коли справді Богъ дає чоловікові кебєту до писання, то перше всего дає ему гарне, вимовне слово. Трапляють люде, що, мавши гарне, вимовне слово, не мають праведного таланту; а сєго зрєду ми не чували, щобъ чоловікъ, мавши праведний талантъ поэтї-

Виглядають, піджидають,
 Якъ и місяць зійде...
 Изъ якого золотого
 Вона краю прийде?

Піджидають, викликають,
 Щобъ не заблудилась,
 Щобъ зъ новбі доріженьки
 Вона та й не збилась.

Дє жь ти, воле, забарилась,
 У якому краю?...
 Чи ти зъ Богомъ розмовляєшъ,
 У святóму раю,

Чи зъ царями, чи зъ панами
 Ти затолковалась,
 Чи до вільнихь до пташечокъ
 Щиро привязалась? (?)

Дє ти, воле дорогая,
 Безсонная думко?...
 Де лігаєшъ, соколівно, (?)
 Нєва голубко?...

чній, не мавъ вимовного слова. Тимъ-то кладемо на високу полицю у всякий складъ *Мотрю Кочубеівну*, та й не жалкуватимемо, що, може, воно що-небудь дотепне, а ми й не прочитали: певне дурниця

П. Кулішъ.

КРАТКІЙ ИСТОРИЧЕСКІЙ ОЧЕРКЪ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

(въ книгѣ, подъ заглавіемъ *Исторія Русской литературы*, П. Петраченка. Варшава. 1861 г. въ 8-ю д. стр. 144).

Книжка, подавшая поводъ къ настоящей замѣткѣ, и сама по себѣ, и по отношенію къ «Основѣ» можетъ возбудить лишь интересъ отрицательный и условный. Нося громкое названіе *исторіи русской литературы*, она есть не что иное, какъ весьма сжатая компиляція общихъ фразъ и извѣстныхъ мнѣній о русскихъ писателяхъ, мнѣній, заимствованныхъ изъ самыхъ разнообразныхъ источниковъ, какъ напримѣръ—чтенія о словесности Давыдова и сочиненія Бѣлинскаго).

Коло Бѣга спокѡнь-вѣку
Ти усѣ витѣєшь;
Коло парѣвъ, коло панѣвъ
Щастя-дѡлю мѣєшь;

Щастя й дѡлю ти рознѡсишь
По цѣлому свѣту...
Поглянь на насъ! и ми жъ люде,
Хочъ и нѡсимъ свѣту!...

А ми бъ тебѣ, нашу дѣмку,
Въ пѣснѣхъ проспѣвали, —
И въ молитвахъ, що за тебѣ,
На колѣнка бъ стѣли,

Заспѣвали бъ: нехай гомѣнь
Роздѣстця по свѣту,
Що й тѣ вѣльні тепѣрь стѣли,
Що носѣли свѣту!

А въ молитвахъ, що за тебѣ —
Дѣкували бъ Бѣгу.
Що вѡленька не минѣла
Й нашого порѡгу.

Ред.

О сочиненіи г. Петраченка нѣчего былобы говорить, особенно въ *Основѣ*. Но въ концѣ ея находится *Краткій историческій очеркъ украинской литературы*, который, самъ по себѣ, не долженъ быть пропущенъ безъ вниманія въ украинскомъ учено-литературномъ вѣстникѣ. Нельзя не поблагодарить г-на Петраченка за мысль дать мѣсто, въ исторіи русской литературы, и литературѣ украинской, но нельзя и не сознаться, что исполненіе этой мысли весьма неудачно, въ чемъ, конечно, убѣдится безпристрастный читатель изъ слѣдующаго обстоятельнаго и правдиваго отчета.

Послѣ нѣсколькихъ фразъ объ украинской литературѣ (*Общій взглядъ*),—о языкѣ и народной поэзіи (*Украинскій языкъ, сказки и пѣсни*),—состоящихъ изъ повторенія нѣкоторыхъ мѣстъ изъ *Записокъ о Южной Руси*, г. Кулиша и статьи Гоголя «о малоросійскихъ пѣсняхъ,» читаемъ:

«Печатная украинская литература начинается отъ глубокой древности. Есть *отрывки* на украинскомъ языкѣ у Нестора, Кирилла Туровскаго, въ словѣ о полку Игоревѣ, въ поученіи Мономаха, въ Литовскомъ Статутѣ, въ письмахъ Мазепы Китнера Кочубея Богословы 18-го вѣка писали проповѣди на украинскомъ языкѣ, но этотъ языкъ, какъ смѣсь съ книжнымъ великорусскимъ, совершенно разнится отъ живаго народнаго азыка. Первое произведеніе, написанное чисто украинскимъ языкомъ. *Энеида*, Котляревскаго. Эта пародія заинтересовала украинцевъ своимъ шутовствомъ, и еще болѣе оттолкнула было просвѣщенныхъ отъ мужицкой рѣчи.»

Нѣтъ, на-оборотъ: *Энеида* Котляревскаго пріохотила къ народному языку даже тѣхъ грамотныхъ во всѣхъ слояхъ общества, кто или мало зналъ, или чуждался его: доказательство тому, что эта пародія, будучи печатаема въ весьма ограниченномъ числѣ экземпляровъ, расходилась по Малороссіи въ огромномъ множествѣ списковъ и попадалась и у селянъ, и у горожанъ, и у полу-панковъ, и у пановъ. Авторъ *Очерка украинской литературы* вовсе не упомянулъ о двухъ драматическихъ произведеніяхъ Котляревскаго:—*Наталка-Полтавка* и *Москаль-Чарівникъ*; вѣрныя дѣйствительности, они, въ продолженіе нѣсколькихъ десятковъ лѣтъ, и даже въ наше время, возбуждали смѣхъ и слезы зрителей не только въ провинціальныхъ, но и въ столичныхъ театрахъ. Не говоримъ уже, о томъ, что первый народный украинскій писатель заслуживалъ болѣе сочувствія и внима-

нія со стороны претендента—быть первымъ офіціальнымъ историкомъ украинской литературы.

За такимъ *началомъ* исторіи украинской литературы, *продолженіе* ся ограничивается именнымъ перечнемъ украинскихъ писателей.

«Велѣдъ за Котляревскимъ, являются многіе писатели и изыскатели украинской народности: князь, Цертелевъ, Гулакъ-Артемовскій, Максимовичъ, Срезневскій, Гребенка, Забѣла, Бодянский и другіе,» (т. е.— и только!?) Минуя ихъ, мы обратимся къ Квиткѣ, какъ первому писателю, положившему первое начало украинской литературы.»

Непосредственно за приведеннымъ выше упоминаніемъ семи именъ, слѣдуетъ статья о *Квиткѣ*, состоящая изъ біографіи его въ тридцати строкахъ, извлеченной изъ сочиненія г. Данилевскаго «Основьяненко, С.—Пб. 1856,» и сокращенной перифразировки мыслей, г. Кулиша о *нѣкоторыхъ* повѣстяхъ Квитки изъ его приложенія къ изданнымъ имъ повѣстямъ Квитки, подъ заглавіемъ: Григорій Квитка (Основьяненко) и его повѣсти. Слово на новій виходъ Квитчинихъ повѣстей) С. П. Б. 1858»; говоримъ *нѣкоторыхъ*, пбо г. Петраченко пропустилъ какъ повѣсти, писанныя по велико-русски, такъ равно и драматическіе произведеніе Квитки. Не лишнимъ будетъ здѣсь замѣтить, что повѣсти, также какъ и драматическія произведенія, на рускомъ языкѣ, не потому только слабѣ писанныхъ по украински и ниже таланта Квитки, что писаны не родной рѣчи, но и потому, что украинскія изображаютъ самостоятельную жизнь народа, установившуюся вѣками и сохранившуюся въ чистотѣ, тогда-какъ въ великорусскихъ рисуется, если можно такъ выразится, *перелицованная* жизнь общества, которому у насъ некогда было установиться. И такова участь всѣхъ бывшихъ и будущихъ опытовъ изображать современную жизнь нашу, внѣ почвы чисто-народной, питающей *живыхъ* людей: въ нихъ неизбѣжно являются или каррикатуры, или олицетвореніе производительныхъ сочинительскихъ мечтаній.

Стихами Шевченка изъ его посланія къ Основьяненку (*Кобзарь*, 1860, стр. 45) авторъ *очерка украинской литературы* переходитъ къ самому Шевченку. Статья о немъ наполнена автобіографіей его въ письмѣ къ редактору *Народнаго Чтенія* (1860 г.), да вѣсколькими стихами Шевченка, съ такой характеристикой его поэзи:

«Она выражаетъ не только настоящее и прошедшее народа, но далеко проникаетъ и въ будущее. Въ настоящемъ она ищетъ идеи и

матеріаловъ для вдохновенныхъ созданій, а въ будущемъ выполненія идеи или осуществленія ея».

Во вступительномъ общемъ взглядѣ на украинскую литературу, г. Петраченко выражается о ней такъ:

«Глубоко проникая встарь, она выводитъ идею прошедшей народной жизни изъ тумана глубокой древности и приводя ее по живому свѣжему и сильному организму современной жизни, далеко заглядываетъ въ будущее».

Слѣдовательно—черта, характеризующая поэзію Шевченки, не есть непосредственная ея особенность, а общее свойство всей украинской словесности, которое не могло не быть угадано имъ какъ великимъ національнымъ поэтомъ, а какъ самобытнымъ гениемъ-художникомъ воплощено типически. Но и здѣсь не мѣшаетъ добавить, что украинская словесность, какъ выраженіе жизни народной, будучи *воспоминаніемъ* ея минувшаго и *гасеніемъ грядущаго*, не представляетъ полной картины ея *настоящаго*, по самой простой причинѣ: настоящая наша жизнь еще не сложилась вполне, существенные элементы ея, разложившись влѣдствіе предшествовавшихъ историческихъ обстоятельствъ, находятся въ броженіи, и пока не установится это броженіе, они не могутъ соединиться въ цѣльность народного тѣла.

Двадцатью строками о Маркѣ Вовчкѣ, повторяющими слова г. Кулиша въ предисловіи къ народнымъ оповѣданіямъ Марка Вовчка (Спб. 1858 г.) и семью строками о П. А. Кулишѣ (вмѣсто которыхъ не лучше ли было бы хоть въ кратцѣ перечислить, чѣмъ обязана ему украинская литература), заключается *краткій историческій очеркъ украинской литературы*. Дѣ, черезъ чуръ ужъ *краткій*, что можно было видѣть и по числу страницъ; а въ какой степени, притомъ, *неудовлетворительный*—явствуемъ изъ настоящаго отчета.

Не распространяясь болѣе объ *очеркѣ украинской литературы* г. Петраченка, нельзя не пожалѣть, что онъ,—въ намѣреніи послужить,—быть можетъ, даже повредилъ дѣлу, за которое взялся, представивъ украинскую литературу въ слабомъ и невѣрномъ свѣтѣ. Нельзя, по этому, не пожелать, чтобы знатоки дѣла потрудились составить, на первый разъ, хоть *библіографическое обозрѣніе* украинской литературы (*), въ обширномъ значеніи этого слова, разумѣя

(*) Усердно просимъ объ этомъ почтеннаго г-на Н. М., библіографическія и историко-литературныя свѣдѣнія котораго многимъ давно извѣстны. *Ред.*

сочиненія о Малороссіи вообще во всѣхъ отношеніяхъ, историческіе источники и матеріалы, изслѣдованія языка и народной поэзіи, сборника народной поэзіи и стародавней письменности, произведенія современной украинской словесности, писанныя на народномъ языкѣ и писанныя на великорусскомъ литературномъ языкѣ, въ духѣ украинской народности... Существеннымъ качествомъ и отличительнымъ достоинствомъ этого обозрѣнія должны быть *полнота и отчетливость*. Это былъ бы, такъ сказать, *инвентарь* нашего умственного благосостоянія, въ которомъ оцѣнка должна быть произведена съ строгимъ безпристрастіемъ, независимо отъ личныхъ мнѣній и предубѣжденій. Такое обозрѣніе, будучи пригодно для повѣрки пройденнаго нами умственного нашего развитія, послужитъ путеводнымъ руководствомъ для незнакомыхъ, но желающихъ познакомиться, съ нашей литературой. Для будущихъ же историковъ ея и современныхъ критиковъ, обозрѣніе это будетъ драгоценнымъ *справочнымъ указателемъ*, безъ котораго правильная работы ихъ немислимы. Инвентарь нашъ выйдетъ не такъ богатъ, какъ у другихъ: но, быть можетъ, окажется, что мы сравнительно, далеко не бѣдны качествомъ своихъ произведеній, и болѣе обязаны дорожить *тѣмъ, что имѣемъ*.

Н. М.

Январь 1862 г. с. Карабиновка.

ИЗВѢСТІЕ О ЮЖНОРУССКОМЪ СЛОВАРѢ Г. ШЕЙКОВСКАГО (*).

Въ прошломъ году »Кіевскій Телеграфъ« объявилъ о приготовленіи къ изданію этого словаря и мы ждали его съ нетерпѣніемъ, чувствуя настоятельную потребность въ подобной книгѣ. Г. Шейковскій исполнилъ свое обѣщаніе очень скоро: въ концѣ прошлаго же года появился первый выпускъ южно-русскаго словаря,, съ которымъ мы и хотимъ познакомить здѣсь читателей «Основы».

Въ книгѣ г. Шейковскаго, прежде всего обращаетъ на себя вниманіе правописаніе. Не говоря о томъ, что пора бы уже намъ остановиться на чемъ нибудь одномъ, а не *выдумывать* для каждой книги

(*) Опытъ южно-русскаго словаря. Трудъ К. Шейковскаго. Т. I, выпускъ первый: А—Б. Кіевъ. 1861. 8-го XVII и 224 (двойн.) стр.

болѣе или менѣе мудреные значки, неимѣющіе историческаго смысла и очень затрудняющіе читателей, о правописаніи г. Шейковского мы должны сказать, что въ *искусственности* написанія словъ онъ пошелъ едва ли не далѣе г. Гатцука... Изъ обложки словаря видимъ, что авторъ его—кандидатъ историко-филологическаго факультета, слѣдовательно болѣе или менѣе специалистъ въ славянской филологіи; поэтому, было бы очень интересно узнать, на какихъ *историческихъ* основаніяхъ онъ создалъ свое правописаніе? Сами мы до этого не добились и, да извинить г. Шейковскій, если во всѣхъ этихъ значкахъ и новыхъ буквахъ мы видимъ пока лишь одну суету... (*).

Въ предисловіи авторъ объясняетъ тотъ путь, которому намѣренъ слѣдовать при изданіи своего труда и объясняетъ такъ, что мы можемъ пожелать ему только полнаго успѣха... Заключается это предисловіе фразой: «Знаю, что г. Кулишъ и К^о напустится на мой словарь, придумаетъ (*такъ!*) много недостатковъ, выпишетъ много промаховъ и пр. и пр. Но я напередъ говорю, что не считаю г. Кулиша компетентнымъ судьей въ этомъ дѣлѣ: онъ мало знаетъ южно-русскій языкъ, чтобы не сказать болѣе». Затѣмъ слѣдуетъ выноска, въ которой г. Шейковскій продолжаетъ полемизировать противъ г. Кулиша въ томъ же неприличномъ тонѣ и, главное, безъ всякихъ *осязательныхъ* основаній... Какъ неприятно читать это заключеніе, особенно въ такой почтенной книгѣ, какъ словарь; невольно, напоминая оно многое изъ сказаннаго г. Костомаровымъ въ «Словѣ о Сковородѣ»...

Не принадлежа къ К^о г. Кулиша, если таковая дѣйствительно существуетъ, мы, тѣмъ не менѣе, обязаны сказать, что въ словарѣ г. Шейковского есть «много недостатковъ» и «много промаховъ».

Главный недостатокъ этой книги заключается въ томъ, что она неполна; но винить за это автора нельзя: онъ могъ собрать только 36 т. словъ и издать ихъ, сознавая впрочемъ (стр. X), что этимъ запасомъ не исчерпывается еще все достояніе языка; пропущенное могутъ дополнить и другіе, лишь бы было почему дополнять. Заслуга

(*) Въ 1860 г. г. Шейковскій издалъ азбуку для народа («Домашняя наука», въ 2-хъ брош.), напечатанную съ тѣми же мудреными буквами и значками: спрашивается, для чего она издана? Не говоря объ ученикахъ, ни одинъ учитель не можетъ осмыслить ея особенностей, слѣд. не можетъ и объяснить ихъ; почему, разумѣется, книжки эти и останутся безъ употребленія.

начинанія останется все-таки за г. Шейковскимъ, а съ нею и благодарность людей, чувствующихъ потребность въ родномъ словарѣ. Мы можемъ только замѣтить, что лучше было автору не торопиться изданіемъ своего труда, а похлопотать еще годъ другой о его дополненіи; тогда, между прочимъ, не было бы такихъ странностей, что въ *первомъ* выпускѣ печатаются и дополненія къ нему (186 словъ на 1087).

Другой недостатокъ словаря важнѣе и въ немъ авторъ уже виноватъ: объясняя слова, г. Шейковский не руководствовался никакой опредѣленною для того нормой, какъ бы слѣдовало это сдѣлать, и потому объясненія его лишены всякой пропорціональности, въ ущербъ внутреннему достоинству словаря: одни изъ этихъ объясненій кратки до того, что даютъ о предметѣ только смутное понятіе; другія—безъ нужды, очень растянуты и заключаютъ въ себѣ много лишняго. Укажемъ примѣры тѣхъ и другихъ: *адамашокъ—родъ матеріи*. Какой—не объяснено. *Богородиця*—между прочими значеніями, *капишонъ*, но какой капишонъ и при какой одеждѣ—тоже необъяснено; иной, пожалуй, подумаетъ, что тутъ разумѣется капишонъ у дамскихъ бурнусовъ. *Богословъ—семинаристъ*. Неужели всякій семинаристъ называется богословомъ? *Бубликъ — бубликъ* и опять никакихъ объясненій. *Бровка—названіе собаки*. *Буда—шатеръ, крытая повозка* и т. д. Между тѣмъ, при другихъ словахъ находимъ объясненія, состоящія изъ цѣлыхъ страницъ; да и то собственно не объясненія, а пѣсни, иногда ровно ничего невыясняющія; напр. при словѣ *бісовскій*, безъ всякихъ объясненій, приведена цѣлая пѣсня, говорящая только въ послѣднемъ стихѣ, что разумъ Виговскаго былъ бѣсовскій... При сл. *бухылы*, къ объясненію совершенно достаточному, прибавлены еще зачѣмъ то и стихи Руданскаго. Тоже сдѣлано и при сл. *бусель*: приведена цѣлая дума Руданскаго, а самое слово объяснено невѣрно; г. Шейковский говоритъ, что бусель (*боцанъ, черногузъ, лелека*) значитъ цапля, между тѣмъ какъ это только одинъ видъ цапли—*аистъ*, если зоологи причисляютъ его къ роду цапель. При нѣкоторыхъ словахъ, напр. *браміты*, г. Шейковский входитъ въ лишнюю полемику съ покойнымъ Шимкевичемъ, которая занимаетъ цѣлую страницу; при малоупотребительномъ и извѣстномъ только въ одной мѣстности словѣ *будівля* приводятся двѣ длинныя пѣсни, уже разъ напечатанныя (*Lud Ukrainski*), безъ всякихъ объясненій, которыя необходимы, если ужъ автору, не-у-мѣста, пришла охота говорить о народной космогоніи. Кромѣ того, въ объясненіяхъ г. Шейковского находимъ

фразы, лишенные всякаго значенія, напр. при словѣ *бондаривна*, замѣчено: «объ одной бондаровнѣ есть въ народѣ очень хорошія пѣсни». Если авторъ разумѣетъ тутъ пѣсни объ извѣстной *Немирівнѣ*, то долженъ былъ это объяснить, а безъ того, на такое его замѣчаніе можно сказать, что у народа много есть хорошихъ пѣсень, только пользуясь ими, при словарныхъ объясненіяхъ, нужно умѣть выбирать дѣйствительно нужное...

Этихъ указаній, думаю, достаточно, чтобы получить о книгѣ г. Шейковского болѣе или менѣе вѣрное понятіе.

По первому выпуску словаря, должно сдѣлать такое заключеніе объ этомъ трудѣ: если онъ будетъ продолжаться въ тѣхъ же рамкахъ, то это будутъ только *матеріалы* для южнорусскаго словаря, а никакъ не словарь, ни даже «опытъ» его...

Послѣднія страницы (177—224) книги г. Шейковского заняты «Приложеніемъ», заключающимъ въ себѣ: *собственные имена и названія мѣстностей*. Ему предпослано слѣдующее объясненіе: «на помѣщеніе въ словарь собственныхъ именъ, и особенно фамилій, я наведенъ былъ словаремъ Юнгмана. Я придаю особенную важность помѣщенію южнорусскихъ фамилій въ словарь: изъ такого словаря видно будетъ какія южнорусскія фамиліи ополчились (?). При замѣчательныхъ въ какомъ нибудь отношеніи фамиліяхъ сдѣланы краткія біографическія замѣтки. Если о какомъ нибудь дѣятелѣ есть народная пѣсня, то она тоже приводится. Изъ названій мѣстностей вошли въ словарь преимущественно тѣ, которыя упоминаются въ народныхъ пѣсняхъ, хотя встрѣчаются иногда и другія. Знаю, что словарь мой въ этомъ отношеніи представляется далеко не полнымъ; но я считалъ лучшимъ хотя положить начало этому труду, чѣмъ совсѣмъ оставить въ сторонѣ это дѣло.» И затѣмъ начинается: *Абрамовичъ* = ова, е (фамилія) *Авдотка* = Явдоха. *Авраменко*, ова, е (*idem*). (?) *Авраменчыха*, ж. р. ы = жена *Авраменка*. *Агавка*, вця, вочка (ум.) = Агафія. *Агарскій*, а, е = магометанскій, турецкій. *Агаранэ*, мн. = турки, магометане. *Адам*, м. р. а = Адамъ. *Адамовичъ*, ова, е (фамилія). *Азовъ* — названіе города (и затѣмъ дума о побѣгѣ 3 братьевъ, изъ собранія Максимовича). *Азовскій*, а, е. *Аксак*, м. р. а (фамилія) около 1618 г. Аксакъ былъ кievскимъ земскимъ судьей. Кромѣ этого извѣстно еще нѣсколько Аксаковъ. *Аксаминово*, с. р. а названіе села, принадлежавшаго Шептаковской волости. Въ 1761 г. въ немъ было 43 двора, принадлежавшихъ Разумовскому. *Александров-*

ка, ж. р. ы = названію деревни (*напротивъ, мѣстечка и значительнаго*), находящейся въ Чернигов. губерні. *Алещенко*, м. р. а (фамилія). *Алтыновка*, ж. р. ы = названіе села. Изъ универсала гетм. Апостола 1728 г. видно, что оно сначала принадлежало Батуринской ратуши; послѣ владѣлъ имъ гетм. Скоропадскій, отдавшій его «сотныцѣ Ды(ь)яковс'кій» *Анан*, м. р. я, нію, нцю, нечко (ум.) = *Ананія*. *Анастаевич*, ова, е (фамилія). *Андрей*, ейко, ціо, ічко = *Андрей*. *Кумэ-Андрею! небуд'те свинею!* (посл.). Накапунѣ св. Андрея Первозваннаго (29 ноября) почти во всей Южно-Руси дѣвушки гадають о замужествѣ...» Начинается перечень гаданій, который долженъ быть отнесенъ въ самый словарь, какъ этнографическій очеркъ. Выписки этой, кажется, довольно, чтобы получить понятіе о задуманномъ г. Шейковскимъ словарь собственныхъ именъ и названій мѣстностей. Въ немъ мы видимъ большой и послѣдовательный «промахъ». Что имѣлъ въ виду г. Шейковский, печатаая это приложение, мы рѣшительно не понимаемъ и послѣ выписаннаго предисловія: географическій словарь южнорусскаго края? Въ такомъ случаѣ, по его началу, мы видимъ, что онъ не заключаетъ въ себѣ и одного перечня украинскихъ мѣстностей, не говоря уже о нужныхъ объясненіяхъ, безъ которыхъ полный ихъ перечень—будетъ трудъ бесполезный. Можетъ г. Шейковский хотѣлъ представить намъ генеологическій списокъ украинскихъ фамилій, но для того, чтобы онъ удовлетворилъ своему назначенію, нужно, ни болѣе ни менѣе, какъ пересмотрѣть архивы депутатскихъ собраній тѣхъ губерній, гдѣ живутъ Украинцы...

Авторъ конечно, согласится съ нами, если мы скажемъ, что въ трудахъ, имѣющимъ предметомъ «собственныя имена и названія мѣстностей,» главное дѣло заключается въ *полнотѣ и точности фактовъ*; а если такъ, такъ чему же могутъ послужить его 208 словъ (А—Бох.), надерганныя изъ разныхъ книгъ, безъ всякой системы и безъ всякой опредѣленной цѣли?

Вотъ что мы сочли нужнымъ сказать о книгѣ г. Шейковского, дабы дать о ней понятіе людямъ, интересующимся предметомъ.

Печальна судьба украинскаго словаря!..

13 марта 1862 г. Черниговъ.

Б. Лазаревскій.

ВІСТІ.

ПО ПОВОДУ РАЗМЕЖЕВАНІЯ.

Черезполостность такого рода явленіе, которое вытекаетъ изъ самаго характера нашего народа. Сынъ, основывая свое семейство, большею частію отдѣляется отъ отца, — основываетъ особенное хозяйство и, на основаніи народной справедливости, получаетъ изъ *дідизни*, то есть изъ наслѣдственного семейнаго имущества, долю, равную съ остающимися невидѣнными дѣтьми. Затѣмъ уже онъ совершенно независимъ отъ отца и не имѣетъ уже никакого права, при жизни отца и неотдѣленныхъ сыновей или ихъ нисходящихъ, на *дідизну* и батькивщину, т. е. на семейственное имущество. *Відрізана скиба відъ хліба—вже її назадъ неpritулишъ*, говоритъ народъ. Послѣ смерти родителей дѣти почти никогда не остаются въ общемъ владѣніи наслѣдственнымъ имуществомъ и почти всегда раздѣляются, на основаніи того воззрѣнія, что *два коти въ одній мішку (або на одній салі) непомирятця*. Вотъ и возникаетъ дробленіе. Это дробленіе земли и вообще хозяйственныхъ средствъ ведетъ къ тому, что нѣкоторые непременно должны продать или *заставити* частицу земли. Законъ, воспрещавшій отчужденіе козачей земли лицамъ неkozачьяго сословія, понизивъ цѣнность козачей земли, не удержалъ впрочемъ перехода ея къ лицамъ другихъ сословій. Земля переходила подъ видомъ полюбовной мѣны (переходнаго средства къ уничтоженію черезполостности) и посредствомъ заставы къ лицамъ другихъ сословій. Простолудинъ прибѣгалъ къ мѣнѣ только въ томъ случаѣ, если нужно было достать денегъ. Онъ давалъ большее количество земли и получалъ деньги и небольшое количество земли. Землю онъ получалъ какъ придаточное, для того только, чтобы существовалъ фактъ мѣны, чтобы совершить актъ на простой бумагѣ и избѣжать уплаты крѣпостныхъ пошлинъ.

Застава (закладъ)—это самая грубая форма кредита. Должникъ

передаетъ заимодавцу владѣніе землею, обезпечивающею долгъ, и за проценты передаетъ ему право пользоваться, извлекать доходы съ нея. Заимодавецъ владѣетъ и пользуется ею, какъ своею собственностью, пока эта земля не будетъ выкуплена самимъ кредиторомъ или его наслѣдниками, хотя бы самыми отдаленными. Народъ не допускаетъ въ этомъ случаѣ давности, какъ способа пріобрѣтенія права собственности. Но на практикѣ весьма и весьма рѣдко случаются факты выкупа заставленной земли. Деньги взяты не на развитіе хозяйственныхъ силъ; онѣ нужны или на непроизводительныя, но по обычаю необходимыя траты, напримѣръ, чтобы *отбуть весілля*, или на поддержаніе хозяйства пришедшаго въ разстройство по несчастнымъ случаямъ, какъ то: неурожаю, падежу скота. Прибавьте еще то, что въ обезпеченіе долга и за проценты, — отъ должника отходитъ къ заимодавцу земли цѣнностію вдвое больше суммы, взятой въ долгъ. Это—то все лишаетъ должника и его наслѣдниковъ возможности выплатить когда-нибудь долгъ и получить назадъ заставленную землю.

Посредствомъ дробленія наслѣдственныхъ земель, посредствомъ мѣны, посредствомъ заставы, возникла чрезполостность.

У мелкопомѣстныхъ владѣльцевъ тоже самое; ихъ земли дробились, части ихъ продавались, пріобрѣтались другія части. У болѣе значительныхъ владѣльцевъ менѣе чрезполостности, хотя у ихъ крестьянъ зѣмли большею частью чрезполосныя.

Многія значительныя помѣщичьи имѣнія образовались изъ покупки у мелкопомѣстныхъ и наоборотъ, дробясь между наслѣдниками, но милости чрезмѣрной роскоши и расточительности, разстраивались и продавались по частямъ.

Народу чрезполостность выгодна. Система трехпольнаго хозяйства необходима нашему народу, состоящему изъ мелкихъ собственниковъ. Безъ *толоки* имъ нельзя обойтись: иначе имъ невозможно содержать скота, въ теченіи пяти мѣсяцевъ.

Раздробленность и разбросанность, по народному воззрѣнію, еще выгодна тѣмъ, что если не уродитъ на одномъ кускѣ по той причинѣ, что этотъ кусокъ низменный и въ мокрое лѣто на немъ хлѣбъ вымокнетъ, за то на другомъ, болѣе высокомъ, можетъ уродитъ; въ сухое же лѣто—наоборотъ. Если градъ побьетъ хлѣбъ на одномъ кускѣ, за то на другомъ кускѣ хлѣбъ можетъ уцѣлѣть. Кромѣ того, чрезполостность доставляетъ нѣкоторое удовольствіе пахарю. Собираясь орать, онъ снаряжается въ дорогу, беретъ бочку воды для напованія скота и

для своей кухни, беретъ дровъ, казанокъ и все принадлежности походной кухни, а также катрагу (пахарскій шатеръ) и уѣзжаетъ на цѣлую недѣлю въ поле: выоретъ одинъ кусокъ—перезажаетъ на другой, лежащій на значительномъ разстояніи отъ перваго куска. Эти маленькія странствованія какъ—нельзя—больше въ украинскомъ духѣ.

Когда пронеслась молва о размежеваніи, въ народѣ пробудились нѣкоторыя опасенія. Опасаются, чтобъ паны не отмежевались въ отрубныя дачи, и такимъ образомъ не лишили бы ихъ значительной части толоки.

По Положенію о размежеваніи, владѣльцы, имѣющіе въ Полтавской губерніи болѣе 150-ти десятинъ полевой земли въ генерально-обойденной дачѣ, непременно вымежевываются въ отрубныя дачи. Владѣлецъ, имѣющій отъ 50 до 150, можетъ быть отмежованъ въ отрубную дачу, но не лишается права оставаться въ дачѣ общаго владѣнія. Владѣлецъ, имѣющій менѣе 50 десятинъ, тоже можетъ быть отмежованъ въ отдѣльный участокъ,—но не иначе, какъ въ томъ мѣстѣ дачи, хотя бы и на границѣ ея, гдѣ это вымежеваніе не будетъ стѣснительно для мелкихъ собственниковъ, остающихся въ общемъ владѣніи, равно и для тѣхъ, которые имѣютъ болѣе хозяйственной единицы (т. е. 50 дес.).

Конечно, очень многіе владѣльцы воспользуются правомъ, которое даетъ имъ Положеніе о размежеваніи, тѣмъ болѣе, что послѣ эмансипаціи нужно будетъ измѣнить систему хозяйства. Слѣдовательно количество толоки уменьшится и опасенія народа въ этомъ случаѣ не напрасны.

Тѣ, у которыхъ въ теченіи одной, двухъ и болѣе земскихъ давностей находятся во владѣніи заставленныя земли, опасаются, чтобъ отъ нихъ не были отобраны эти земли. Эти опасенія напрасны, потому—что межевыя коммиссіи не будутъ разбирать вопроса о правѣ собственности.

По поводу размежеванія, въ народѣ родилось предположеніе, что будетъ уничтожена подушная подать, а вмѣсто нея будетъ платиться подать съ десятины удобной земли. Народъ понимаетъ болѣшую равномерность послѣдней подати сравнительно съ первой.

Черезполосность для нашего панства была хорошимъ средствомъ прихвачивать частицы чужихъ земель: давала средство *вкошуватьця*, *вѣрюватьця*, какъ говоритъ народъ, и породила безконечное множество разорительныхъ тяжбъ. Мужички иногда бывали пойманы *въ спашіу* и

платились за это такъ, какъ хотѣлъ поймавшій. Между панами спашъ тоже часто давалъ поводъ къ тяжбамъ, и такихъ дѣлъ, какъ дѣло о свинѣхъ, гусяхъ и т. п., очень много.

По Положенію, размежеваніе Черниговской и Полтавской губерній должно производиться на основаніи дѣйствительнаго безспорнаго владѣнія.

При рѣшеніи споровъ о границахъ, первое правило—десятилѣтняя давность владѣнія до изданія Положенія о размежеваніи т. е. до 27 октября 1859 года. Слѣдовательно, не принимаются споры отъ тѣхъ, кто въ теченіи десяти лѣтъ не подалъ исковаго или явочнаго прошенія, или хотя подалъ, но дальнѣйшаго ходатайства по дѣлу, въ теченіи 10 лѣтъ, не имѣлъ, или, по рѣшеніи дѣла, въ теченіи 10 лѣтъ не владѣлъ тою спорною землею и не просилъ привести рѣшенія въ исполненіе. Если владѣнію безспорному не прошло 10 лѣтъ, то при рѣшеніи споровъ принимаются во вниманіе акты и документы, совершенные законнымъ порядкомъ, въ такомъ только случаѣ, если въ нихъ показаны извѣстныя мѣры, или живыя урочища, или другія, принятыя обычаемъ, признаки.

Если же принадлежность спорной земли не доказана ни давностію, ни актами, то споръ рѣшается показаніями понятыхъ ⁽¹⁾ о дѣйствительности владѣнія.

Если же такого показанія не будетъ, или если и прежде былъ споръ, то спорныя мѣста раздѣлять по отношенію къ безспорнымъ ⁽²⁾.

За возбужденіе недоказанныхъ споровъ взыскивается съ виновныхъ по 1 руб. съ каждой спорной десятины.

⁽¹⁾ Въ подобномъ случаѣ, конечно, рационально рѣшать споръ посредствомъ понятыхъ. Но если взять во вниманіе, что понятые, участвуя въ безконечно-частыхъ повальныхъ обыскахъ, прилучены земскою полиціею къ лжесвидѣтельству и клятвенному преступничеству, (мы сами неразъ были свидѣтелями, что понятые показывали такъ, какъ угодно было спрашивающему чиновнику и потомъ просили на *могорычъ* у того, въ чью пользу показали), то сомнительно, чтобы эти показанія были хорошаго качества. Если члены межевой комиссіи хотятъ добиться правды, то должны, при каждомъ спросѣ понятыхъ, пробудить въ нихъ совѣсть и какъ сами не предупреждать отвѣтовъ, такъ не позволять и спорящимъ дѣлать тоже.

⁽²⁾ Что значитъ—по отношенію къ безспорнымъ? Отдается ли въ этомъ случаѣ на соображеніе рѣшающихъ споръ? Намъ кажется, что тутъ рѣшается споръ по большому или меньшему вѣроятію, вытекающему изъ соображенія мѣстностей.

Межевая комиссія состоитъ: изъ предсѣдателя, по выбору отъ дворянъ, и членовъ: 2-хъ по избранію дворянства, 2-хъ по избранію козаковъ, уполномоченнаго отъ палаты государственныхъ имуществъ и члена отъ межеваго вѣдомства.

По дѣламъ городскимъ, гражданъ и духовнаго вѣдомства, приглашаются въ комиссію. по первымъ двумъ—мѣстный градской голова, а по послѣднимъ—депутатъ отъ духовнаго управленія, которые, въ этомъ случаѣ, пользуются правомъ голоса, наравнѣ съ прочими членами комиссіи.

Едвали у насъ удастся полюбовное соглашеніе при размежеваніи. На долю комиссіи выпадеть обязательное размежеваніе.

Комиссія, поэтому, должна состоять изъ людей дѣятельныхъ и способныхъ соблюсти выгоды каждаго, чтобы своими дѣйствіями не породить тысячи жалобъ. О степени подготовленности и познаній членовъ можно заключить изъ 102 ст. Положенія, которая говоритъ: «При обязательномъ межеваніи, комиссіи руководствоваться: а) желаніями владѣльцевъ, заявленными при несоставившихся полюбовныхъ соглашеніяхъ; б) съѣмкою и вычисленіями межевыхъ чиновъ; в) хозяйственнымъ описаніемъ земель и произведеннымъ, на основаніи его, таксаціею и регулированіемъ; г) правилами для межеванія полевой, луговой и лѣсной земли, выгоновъ и проч. Члены, посланные комиссіею при партіяхъ межевщиковъ, должны быть всегда на мѣстѣ работъ, не только въ качествѣ наблюдателей, но и принимать дѣятельное участіе въ самомъ межеваніи. 41 статья говоритъ: «Для большаго же успѣха въ полевыхъ работахъ, комиссіи назначаютъ къ партіямъ нѣкоторыхъ изъ своихъ членовъ или кандидатовъ, поручая имъ принять особенное участіе въ разясненіи и прекращеніи возникающихъ споровъ, въ устраненіи препятствій, встрѣчаемыхъ партіею отъ неисполненія землевладѣльцами своихъ обязанностей, и т. п., въ составленіи хозяйственнаго описанія земель, экономическихъ примѣчаній, и наконецъ при соглашеніяхъ.» Если члены не будутъ въ состояніи удовлетворить этимъ условіямъ, тогда все будетъ дѣлаться межевщиками.

Если избранные въ комиссію люди будутъ бездѣятельны или неприготовлены къ дѣлу, тогда произойдутъ самыя плачевныя результаты.

Будутъ многіе, особенно мелкіе, собственники обижены, поступить на комиссію пропасть жалобъ, размежеваніе будетъ длиться и длиться, слѣдовательно, въ теченіи долгаго времени, собственники будутъ платить на содержаніе межевыхъ учреждений, долго и много рабочихъ

рукъ будетъ отрываться отъ полевыхъ занятій, потому что какъ при генеральномъ, такъ и при спеціальномъ, межеваніи должны быть постоянные понятые. — Выгода каждаго требуетъ, чтобъ были избраны лица, способные удовлетворить условіямъ, вытекающимъ изъ трудности дѣла.

Мы не знаемъ кто избранъ козаками, но увѣрены, что они долго трактовали о томъ, кого выбрать и, руководимые хотя темнымъ представленіемъ о важности межевой дѣятельности, выбрали людей, пользующихся общимъ довѣріемъ, если, конечно, при выборѣ было устранено начальническое вліяніе. О выборахъ председателя и кандидата, 2-хъ членовъ и кандидатовъ, изъ дворянъ, въ нашемъ уѣздѣ, мы поговоримъ подробнѣе. Назначено было собраніе дворянъ на 14 декабря; 14 декабря начали собираться въ уѣздный судъ, и уже были принесены ящикъ и шары, какъ одинъ изъ тузовитыхъ дворянъ попросилъ подать оповѣщенія, изъ которыхъ оказалось, что большая часть дворянъ неоповѣщена. Оповѣщеніе поздно было сообщено становыми приставами и, по милости ихъ, не ко всѣмъ дошло во-время. На этотъ разъ выборы не состоялись. Многие изъ присутствующихъ перешептываньемъ изъясняли неудовольствіе: неспособные понять законности отстрочки собранія, они видѣли произволъ тузовитаго барина. Многие изъ дворянъ разошлись по столамъ наводить справки о ходѣ своихъ многообразныхъ тяжбъ; другіе занялись пріятными разговорами. Предводитель объявилъ, что еще собраніе не закрыто и немедленно было прочтено дворянамъ предложеніе взять подрядъ на продовольствіе войскъ. Послѣ прочтенія, нѣсколько голосовъ сказала: *не хотимъ*; тѣмъ дѣло и кончилось. Затѣмъ предводитель просилъ дворянъ внести слѣдующія съ нихъ на корпусъ деньги. Тутъ-то вышеупомянутый тузовитый баринъ и многіе другіе подняли бурю.

— Съ чего намъ платить! Мы разорены, крестьяне вышли изъ виновенія! У меня не былъ снятъ хлѣбъ! Мировые посредники не исполняютъ своей обязанности, не употребляютъ зависящихъ отъ нихъ мѣръ и т. п. — Одинъ изъ мировыхъ посредниковъ спросилъ, какихъ это мѣръ не употребляютъ посредники. Тутъ затрещалъ, побагровѣвъ, одинъ изъ дворянъ: «въ вашемъ распоряженіи штрафы, въ вашемъ распоряженіи арестъ, въ вашемъ распоряженіи розги.» Кто-то отозвался: «какія тамъ розги! Двадцать розогъ—что это для мужика значить!» — «Этого, батинька, отозвалась таже сердитая трещетка, «никто считать не будетъ: сколько хотите, столько и влѣпите!» — Одинъ недоучившійся юноша, въ-продолженіе всего разговора, твердилъ: «по моему мнѣнію

мировой посредникъ имѣетъ такое же значеніе, какъ штатный смотритель уѣздныхъ училищъ.»

Назначено новое собраніе дворянъ на 10-е января и оповѣщеніе послано чрезъ земскую полицію и, для лучшаго достиженія цѣли, чрезъ сельскихъ старостъ.

Ст. 21 Положенія о размежеваніи требуетъ только двухъ условій для того, чтобы имѣть право избирательнаго голоса въ выборахъ лицъ въ межевую комиссію:

Нужно принадлежать къ дворянскому обществу того уѣзда, гдѣ учреждается комиссія и имѣть тамъ поземельную собственность. Лицъ, имѣющихъ такія качества, въ нашемъ уѣздѣ до 500, въ выборахъ же участвовало 90 съ небольшимъ. Изъ этого уже видно, на-сколько понимается была дворянами важность выборовъ.

Собраніе открылось принесеніемъ присяги. Присяга была принесена съ должнымъ благоговѣніемъ, что, впрочемъ, непомѣшало поступить совершенно противоположно тому, въ чемъ клялись.

Родство, кумовство, кліентство—вотъ пружины управляющія избирателями; дворяне, предъ каждымъ выборами, подъ страшную клятву, обѣщаютъ все это забыть.

Пока не начались выборы, по разнымъ угламъ шли толки. Толковали обо всемъ, а главными предметами разговора были: эмансипація, предстоявшіе выборы, а отчасти юридическія размышленія, безъ которыхъ наши дворяне не остаются ни на часъ. Эмансипація возбуждала въ говорившихъ желчь, злобу или самыя элегическія обращенія къ невозвратно-прошедшему; что касается до выборовъ, то разговоръ о нихъ состоялъ изъ рекомендацій другъ другу предложенныхъ къ выбору лицъ; другъ передъ другомъ выхваляли того или другого и чаще всего слышалось: *заслуженный человекъ*,—человѣкъ съ вѣсомъ,—у него есть сила въ Петербургѣ,—богатъ, согласится безъ жалованья служить, и т. п. аттестаціи.

Дворяне наши вообще безкорыстны; они не думаютъ о своемъ интересѣ. У нихъ на первомъ планѣ необыкновенно благородное стремленіе—почтить выборомъ лицо, стяжавшее значительный чинъ на поприщѣ служенія Марсу, или на поприщѣ мирнаго гражданскаго служенія. Одна награда для нихъ—это внутреннее довольство тѣмъ, что вотъ у насъ де какіе тузы служатъ по выборамъ. Мнѣ случалось слышать такія рѣчи:—Вотъ бы выбрать N!..—Почему именно? спрашивалъ я!.. Собесѣдникъ таращилъ глаза, изумляясь моему вопросу

и совершенно искренно отвѣчалъ: «да вѣдь онъ генералъ!!» Вотъ съ такими-то понятіями приступаютъ многіе къ выборамъ.

Право участія въ этихъ выборахъ, какъ мы выше сказали, разширено до крайнихъ предѣловъ, и тутъ-то обнаружилось кліентство—тоже до самыхъ крайнихъ предѣловъ. Тутъ мы вспомнили недавнопрошедшія времена, когда не одни стодушные (мы употребляемъ туземное выраженіе) участвовали въ выборахъ.

Въ тѣ времена формировались отряды шляхты и совершали путешествіе на счетъ своихъ патроновъ въ губернской городъ. Если патронъ не оставался побѣдителемъ на выборахъ, то шляхтѣ приходилось иногда возвращаться въ дома свои на собственныхъ ногахъ и съ пустымъ желудкомъ. Эти прекрасные нравы привиты намъ *рыцью политою* и, съ ея легкой руки, они еще и до сихъ поръ не исчезли.

Послѣ составленія списка избирающихъ приступили къ самому избранію. Начали предлагать баллотироваться разнымъ лицамъ, начиная съ самыхъ почетныхъ и заслуженныхъ. Толпа стоитъ и зѣваетъ, а два или три болтуна упрашиваютъ того или другаго баллотироваться.

Особенно комиченъ былъ слѣдующій фактъ. Г-нъ полковникъ, назовемъ его хоть Телятенкомъ (*), упрашиваетъ вышеупомянутого тузовитаго барина, положимъ Цибулевича, баллотироваться, и говоритъ отъ всѣхъ: *дворяне васъ просятъ*. Цибулевичъ отвѣчаетъ: *«не хочу*. Я служилъ дворянству 12 лѣтъ и что заслужилъ?» Сдѣлайте одолженіе, продолжаетъ Телятенко: мы васъ просимъ! Господа, просите же! прикрикнулъ г-нъ Телятенко, обращаясь къ публикѣ. Нѣсколько голосовъ откликнулось просительно. Телятенко настаивалъ, Цибулевичъ далъ честное слово, что не будетъ баллотироваться. Тогда Телятенко попробовалъ указать на обязанность. «Вы не имѣете права отказываться отъ службы по выборамъ.» Цибулевичъ съ гордостію прикрикнулъ: «какъ я не имѣю права отказаться? Я старъ, и притомъ 12 лѣтъ служилъ дворянамъ. Имѣю право, и отказываюсь» Сказавъ это, онъ пошелъ въ другую комнату, съ гордостію, принявъ осанку индѣйскаго пѣтуха, напутствуемый нѣсколькими голосами, говорившими: *увольняемъ*.

(*) До начала выборовъ г-нъ Телятенко ораторствовалъ, что люди, предлагающіе свои услуги, незаслуживаютъ, чтобъ ихъ выбрали. Одинъ молодой человекъ заспорилъ. Споръ привелъ къ тому, что молодой человекъ сказалъ: «Я не полагаю благородства въ извѣстномъ количествѣ чиновъ». Это показало г-ну Телятенку до того глупымъ, что онъ разкланялся съ молодымъ человекомъ и ушелъ саркастически-улыбаясь.

Балотировка должна быть тайною. Но, по милости того, что у дворянъ совершенно неразвита способность организаціи и порядка, вся публика подошла къ столу и съ любопытствомъ наблюдала за движеніемъ руки, бросавшей шаръ. Какой нибудь г-нъ Сѣнцо или Зѣды стоитъ возлѣ стола и диктуетъ, вполголоса, куда класть шаръ, прибавляя аттестацію балотирующагося, состоявшую у него въ тѣхъ выраженіяхъ, которыя мы уже разъ приводили. Если г-нъ Сѣнцо замѣчалъ, что, вопреки его диктовки, клали шаръ налѣво, то ворчалъ: *это недобросовѣстно*. Г-нъ Сѣнцо такимъ образомъ былъ живая *Censura* *motum*. Послѣ каждой балотировки онъ подходилъ къ избранному, поздравлялъ и твердилъ ему: « неизбиральныя положены вамъ людьми, непонимающими или недобросовѣтными. » Онъ поздравлялъ, въ лестныхъ выраженіяхъ, даже тѣхъ, кому клалъ черный шаръ. Выборы длились, дворянскіе желудки тощали: тогда дѣло пошло на курьёзъ.

Выбранныхъ въ члены поздравили. Вдругъ балотируется нѣкогда бывшій исправникъ, о которомъ не было объявлено, что онъ будетъ балотироваться,—и что же оказывается? Онъ перевысилъ шарами и будетъ членомъ, а одинъ изъ поздравленныхъ—кандидатомъ.

Въ нашихъ мѣстахъ вамъ всякій скажетъ, что въ началѣ выборовъ, дворяне уже слишкомъ переборчивы, а въ концѣ, позабавившись и поотощавъ, черезъ-чуръ неразборчивы. Вотъ какова обстановка бывшихъ выборовъ. И вся эта безурядица, эта тина не находитъ оппозиціи.

У насъ есть и университетскіе люди; не говорю о тѣхъ, которые бросали университетъ, какъ только представилась возможность предаться деревенскому кейфу, во всѣхъ отношеніяхъ пріятному, при существованіи крѣпостнаго права, кейфу, выражавшемуся такъ: *Прошка, трубку, Филька, водки, Федька, Машку мнѣ позвать*. Я объ этихъ не говорю. Есть люди подготовленные къ полезной дѣятельности; но они не составляютъ тѣсной ассоціаціи, которая могла бы быть свѣтлымъ лучемъ въ этомъ темномъ царствѣ. Одни изъ нихъ, видя всю нравственную удушливость окружающей атмосферы, заключились въ четырехъ стѣнахъ, курятъ трубку, читаютъ книги и отъ времени-до-времени съ горя *огорчаются*. Другіе, болѣе состоятельные, вращаясь въ кругу свѣтскихъ причудъ, какъ-то сами немножко позаразились ими и приобрѣли способность, не возмущаясь душой, проводить нескучно время въ этой средѣ и какъ-то чуждо стоять относительно своего хотя бы собрата по наукѣ, но, который, увы, неимѣетъ никакого финансоваго при-

даточнаго къ своему умственному и нравственному капиталу. Третіе опомѣщичились въ полномъ смыслѣ слова. То общее всѣмъ студентамъ, тѣ прекрасныя стремленія, которыми проникнута жизнь въ университетѣ, забыли или лучше сказать заснули, давъ мѣсто пищеваренію и апатіи. При такомъ отсутствіи разумной оппозиціи, рутина имѣетъ полный просторъ для дѣятельности. Если окончившій университетъ, но небогатый, желаетъ служить по выборамъ, онъ прежде долженъ пройти путь смиренномудрія, заискивать у каждаго, долженъ льстить и лгать. Вотъ причина, почему большая часть окончившихъ университетъ ѣдетъ въ столицу искать тамъ службы и, вообще, ищетъ службы по назначенію, а не по выборамъ. Нельзя не одобрить того, что мировые посредники не по выборамъ отъ дворянства. Дворяне смотрятъ на посредниковъ какъ на защитниковъ помѣщичьихъ интересовъ, и не только не одобряютъ, но клеветуютъ и мараютъ личность тѣхъ, которые дѣйствуютъ честно, по закону и совѣсти. Печально—но это такъ.

Въ заключеніе скажемъ, что молва одобряетъ выбраннаго въ предсѣдатели; о членѣ, бывшемъ исправникѣ, говорятъ люди понимающіе: «добрый человекъ, но положительно неспособенъ къ этой должности;» о другомъ избранномъ въ члены гласитъ молва, что онъ человекъ честный, но больной, занятъ своимъ хозяйствомъ и, наконецъ, едва ли будетъ способенъ къ этому дѣлу, привыкши къ болѣе покойной и комфортной жизни.

Увидимъ, какова будетъ дѣятельность комиссіи. Дай Богъ, чтобы избранные исполнили свое дѣло какъ слѣдуетъ. Признаемся, мы сомнѣваемся. Но—что будетъ—то будетъ.

УКРАИНСКІЙ СПЕКТАКЛЬ ВЪ ЧЕРНИГОВѢ,

12 и 15 февраля.

Въ 1857 г., на масляной, въ м. Немировѣ (Подольской губерніи,) въ залѣ тамошней гимназіи, сыграна была, съ благотворительною цѣлью, *Наталка-Полтавка*, оперетта Котляревскаго, исключительно воспитанниками этой гимназіи. Подъ рукой у распорядителей ученическимъ театромъ не было никакой партитуры, а потому надо было ее составить. Любитель и знатокъ народныхъ пѣсень, А. В. Марковичъ, съ помощью М. А. Марковичъ, подобралъ къ сочиненнымъ для пьесы

пѣснямъ мотивы изъ лучшихъ народныхъ пѣсень, сообразно ходу пѣссы, характеру лицъ и метру стиха, изрѣдка передѣлывая послѣдній для счастливо-подобраннаго, въ другихъ отношеніяхъ готоваго, народнаго мотива. Составленные такимъ образомъ мотивы для пѣсень Наталки (18 номеровъ) были испробованы передъ М. А. Туловымъ, который достойно оцѣнилъ ихъ и далъ ходъ дѣлу. Бывшій капельмейстеръ прекрасной музыки почетнаго попечителя гимназій, графа Болеслава Потоцкаго, даровитый Іоанъ Ляндверъ, составилъ партитуру для всего оркестра (14 инструментовъ), искусно пользуясь при составленіи ея всякимъ замѣчаніемъ сообщившаго ему ноты для голосовъ, и небольшую увертюру съ нѣсколькихъ пѣсень, вошедшихъ въ оперетту. Изрѣдка звучали и знакомые изъ прежней партитуры мотивы, но превосходно оркестрованные, явились въ новомъ блескѣ. Наталка и Терпелиха, благодаря любви, знанію и истинно народному вкусу М. А. Марковичъ, вышли на сцену въ костюмахъ блистательныхъ и вѣрныхъ народности. Костюмировку остальныхъ лицъ и другіе труды по режиссерству принялъ на себя И. П. Дорошенко. Обученіе ролей по произношенію и декламации принято было на себя А. В. Марковичемъ. Успѣхъ пѣссы былъ безпримѣрный. Слышенъ былъ въ рядахъ женщинъ громкій плачь послѣ нѣсколькихъ пѣсень; въ концѣ пѣссы раздались крики восторга. Въ томъ же году, послѣ годичнаго акта, повторился этотъ же спектакль и многіе должны были уйти и уѣхать, не находя въ большой залѣ мѣстани для одного глаза. На масляной, въ слѣдующемъ году опять повторилась Наталка и были предлагавшіе 10 руб. ср. за входъ и не могли быть за многолюдствомъ впущены въ залу. Съ этою-то партитурою Наталка была дана въ Черниговѣ *товариствомъ, кохающимъ рідну мову, на підмогу убогимъ студентамъ нашої губерні, въ понедѣльникъ и, по настоянію публіки, повторена въ четвергъ.* (*) Можно смѣло сказать, что «Наталка» еще никогда не была

(*) О представленіи *Наталки-Полтавки* общество было оповѣщено превосходно-напечатанными афишами—чуть ли не впервые—на украинскомъ языкѣ. Передаю афишу слово-въ-слово: »Черніговъ, съ дозволенія начальства.

Въ понеділокъ, 12 февраля,
на тутѣшнімъ театрі,
на підмогу убогимъ студентамъ нашої губернії,
товариствомъ, кохающимъ рідну мову,
представлятиметця;

такъ съиграна. «Наталка» въ томъ видѣ, какъ она обыкновенно давалась, на челоуѣка знакомаго съ правами и съ народною музыкою, произвела тяжелое впечатлѣніе. Съ одной стороны, извращенный канцеляризмомъ украинскій характеръ Вознаго, съ другой стороны—безнадежная сентиментальность Наталки, Терпелихи, Петра, Миколы, и гаерство Выборнаго; однимъ словомъ полное извращеніе народной жизни,—было необходимыми качествами Наталки. Этому способствовали: во-первыхъ, самый текстъ Наталки; во-вторыхъ, исполнители, для которыхъ нравы нашего народа *terra incognita* и которые воспитались на мелодраматизмѣ нашихъ провинціальныхъ театровъ; въ третьихъ, партитура Ядличка съ ея отличительнымъ признакомъ—*романтичностію*, если такъ можно выразиться. Все это, вмѣстѣ взятое, заставляло многихъ, которымъ больно видѣть на сценѣ извращенными самыя нѣж-

I.

НАТАЛКА - ПОЛТАВКА,

оперѣтта И. П. Котлярѣвскаго, у трѣхъ поділахъ;

Лица:

Наталка О. Н. Шрамчѣнкѣвца.
Терпелиха П. О. Глібова.
Петрѣ Г. И. Паливода.
Микѣла С. Д. Нисъ.
Вѣзний М. А. Кольчевскій.
Вѣборний П. Г. Борсукъ.

Діетця підъ Пѣлавою.

II.

А. В. Мѣрковичъ читатиме »Вѣси,« повѣстку Ол. П. Сторожѣнка.

III.

Затимъ, товариство спѣватиме насъкі пісні:

- 1) Ой не пугай, пугаченьку! (у-двохъ).
- 2) Ой Морозѣ—Морозеньку! (гуртова).
- 3) Ой котїлося та яснѣе сонце.
- 4) Ой по горѣ, по горѣ вѣвчаръ вѣвці ганѣе (гуртова).

Передъ починаюмъ театру, музики гратимуть увертюру зъ Наталки-Полтавки, зложену Иваномъ Лѣноверомъ.

Почнѣття у 7 часівъ вѣчора.

Ціна:

Ложы: середня 13 карбѣванцівъ; літерні, у-низѣ, 10 карб.; нумерні: у-низѣ, 8 карб.; у-горѣ, 6 карб.; крісла: пѣршого рѣду, 3 карб.; другѣго и третѣго, 2 карб.; четвѣртого и пѣятого, 1 карб.; мѣсця за кріслами, 75 коп.; галлерей 30 коп.

Билѣти продаватимутця у И. П. Дорошенка, а въ день представлення у театрі.

ныя стороны народной жизни, самыя задушевные мелодіи, — протестовать противъ постановки этой оперетты.

Все это было устранено при постановкѣ *Наталки* въ Черниговѣ. Былъ исправленъ текстъ. Вялая роль Микола передѣлана С. Д. Носомъ; исполнителями были знатоки народной жизни и народной музыки, такъ-сказать специалисты; партитура, какъ мы уже сказали, та, съ которою *Наталка* съ такимъ огромнымъ успѣхомъ была играна въ Петровѣ. Такимъ образомъ, *Наталка* явилась возродившимся фениксомъ. Конецъ второго дѣйствія, очень вялый, былъ лучшимъ мѣстомъ оперетты. Съ одной стороны, несчастная вдова и любящая мать, принужденная горестными обстоятельствами выдать свое дитя за нелюба, — съ другой стороны, дочь, для счастья матери готовая пожертвовать собою, своею любовью къ Петру, до-того психически вѣрно и вѣрно народности были представлены нашими *Наталкою* (г-жа Шрамченко) и *Терпелихою* (г-жа Глѣбова), что каждый былъ не зрителемъ совершающагося на сценѣ, а человѣкомъ близко стоящимъ и принимающимъ участіе въ совершающемся явленіи народной жизни.

Роль *Наталки* выполнена съ удивительною простотою, наивною скромностью и глубокимъ, чуждымъ экзальтаціи, чувствомъ. Роль *Терпелихи*, очень трудная во многихъ мѣстахъ, исполнена поразительно вѣрно дѣйствительности. Возный (г-нъ Кольчевскій) былъ очень комиченъ. Сентиментальная роль Петра, благодаря игрѣ Г. И. Паливоды и прекрасному исполненію пѣсень его симпатическимъ голосомъ, не казалась вовсе сентиментальною. С. Д. Носъ, въ роли Микола, олицетворилъ бурлачество. Бурлачество у него явилось фазою угасшей запорожской жизни, чѣмъ и есть на самомъ дѣлѣ. Чтò же касается пѣсень, пропѣтыхъ С. Д. Носомъ, то едвали кто можетъ соперничать съ нимъ въ исполненіи бурлацкихъ пѣсень: — это извѣстно здѣсь всякому. Одинъ офицеръ сказалъ намъ: «*все великолепно: только Носъ былъ совершенный бурлакъ.*» Роль *Выборнаго* исполнена господиномъ *Борсукомъ* такъ, какъ еще она никогда и нигдѣ не исполнялась; предъ нами былъ не шутъ, какимъ обыкновенно являлся до-сихъ-поръ *Выборный*, а лицо дѣйствительно почтенное. Каждый жестъ, каждое движеніе дышали дѣйствительностію.

Однимъ словомъ, исполненіе *Наталки*, въ Черниговѣ, равнялось тому впечатлѣнію, какое производитъ дорогая сердцу дѣйствительность. Черниговъ отстоялъ *Наталку*, которая готова была потонуть въ Лѣтѣ, и поддержать ея право на долгое существованіе.

Въ этотъ же вечеръ былъ прочтенъ разсказъ Стороженка *Вуци*, а во второй—*Закоханний чортъ*. Оба спектакля заключены были пѣніемъ. На сцену являлось, съ разныхъ сторонъ, 18 человекъ въ народной одеждѣ; но этого нельзя было назвать костюмировкой: казалось, каждый былъ въ своей обыденной одеждѣ. Вся группа была необыкновенно живописна.—Пѣсня: *Ой не пѣдай, пѣгаченьку*, была пропѣта вдвоемъ; затѣмъ пропѣли гуртомъ: *Ой Морозе-Морозенко; Ой по горі, по горі вівчарь вівці ганяє*, съ незамѣтнымъ переходомъ къ пѣснѣ—*Ой мати, мати, мати*: подъ конецъ послѣдней пѣсни, нѣкоторые *пійшли у танець...* Публика пришла въ восторгъ. Вызовамъ и просьбамъ—повторить—не было конца. Кричали: *добре... спасибі... гарно... ей-же-Богу, гарно... громадо-громадо... ще разъ... останній разъ, и т. п.*

Однимъ словомъ, восторгъ, произведенный спектаклемъ, былъ чрезвычайный. Куда бы вы ни показались, вездѣ были слышны восторженные похвалы, всюду напѣвались мотивы изъ *Наталки*. Спектакль не произвелъ впечатлѣнія только на тѣхъ немногихъ, на которыхъ не производитъ впечатлѣнія ничто народное, почитаемое мужичьимъ, *моветоннымъ*; но для такихъ—*законъ не писанъ*.

Нельзя не упомянуть объ усердіи А. В. Марковича. Съ его только энергіей можно было вышколить до-крайности плохую музыку и довести ее до изряднаго исполненія.

Благодаря знанію народности К. В. и Г. П. Галаганъ, костюмировка Наталки была блистательно-хороша и вѣрна. Постоянно присутствуя при репетиціяхъ, они много помогли дѣлу своими совѣтами. И. П. Дорошенко былъ режиссеромъ и завѣдывалъ хозяйственною частію.

На маслянной же, въ Кіевѣ, два раза дана была *Наталка* въ прежнемъ видѣ и, не смотря на недостатокъ текста и партитуры, и на несовѣтъ удовлетворительное исполненіе, все-таки произвела впечатлѣніе.

Такъ-какъ Наталка-Полтавка сдѣлалась библиографическою рѣдкостью, то большую услугу оказалъ бы тотъ, кто издалъ бы ее въ томъ видѣ, какъ она была поставлена въ Черниговѣ, съ прекрасною партитурою Ландвера.

Павло.

ДЕ-ЩО ЗЪ ГАДЯЧА.

(21 январа 1862).

Всякий зна, якъ трѣдно бідному чоловікові своїхъ дітокъ вчити. Не тільки по селахъ, и по городахъ тежъ саме: хоть би и радъ хто, Боже якъ радъ, віддати свою дитину учитьця, да віддати нікуди. Отакъ и въ насъ, у Гадячі: хлопцівъ—ще не такъ: на те повітове и приходськѣ училища; а дівчатъ? отто зъ ними лихо! Не тільки простому народу,—куди! и не дуже заміжнімъ людемъ вчить їхъ не можна:—нігде. Бо хочъ и є въ нашихъ повіті, въ с. Рімарівці, пансієнь жєнський, да тамъ одно панство учитьця. Дє жъ тамъ бідному чоловікові взять собі півтори, щобъ заплатитъ у годъ за вчєннє дочкі? Ну, звісно — пані своїхъ дочокъ тамъ и вчать, панські дочки и вчені, а наші ніпричїмъ зостаютьця... И на душі у насъ ще тяжче, ще дужче болить серце, якъ глянєшь на дитину, котрє й захочетця вчитьця—и вчилося бъ, та ба! Бувъ, правда, и въ городі пансієнь, де трѣхъ дешєвше брали, чїмъ въ Рімарівці, да всєго тільки три годї. Учїтельша заміжъ вийшла—вінь и розвалився. И бідний хочъ не вчі.

Отъ, щобъ зробитъ помічъ біднимъ, щобъ и їхъ дочокъ було дє вчить, задумали відкритъ *кожнєднєвню жєнську школу*.

Сказати вамъ, якъ це було: зібралась торїкъ на пкзамєнь въ повітове училище чесна громада: батькі, щобъ послухать, чому синї їхъ за-рікъ навчилися, и другї. Якъ скінчали пкзамєнь, учїтелі й обявили за школу. Взались даромъ учїти по 3 часї въ день — *закону Божому, читати, писати и чотїрі справи зъ ариѳметики*. Къ томужъ жінкі учїтелївъ по 2 часї въ день — *шити и вишивати*. Для того жъ, щобъ вчити, трєба и хати, де помїститъ школу, трєба й папіру, книжокъ и для шиття дє-чого. Вони й постановили: братъ на цє зъ кожної дівчини одъ *коповика* до *двохъ карбованцівъ*,—бідна—дешєвше, а багатша—зъ тї більше,—и, якъ бѣде учитьця чотїрі, *п'яту* зъ самихъ біднішихъ приймає безъ плати. (Тобъ-то, що зостанетця відъ чотирєхъ, на тє п'яту вчить). Цїна хочъ и дорогєнька, та що робить? Всєго на пєрвий обзавїдъ трєба, да и взять нігде, и грѣшей ні копїйки нємає. Та дорогá, не дорогá,—а все-такї була бъ полєгкїсть біднимъ людемъ: дєсять, п'ятнадцать, чи нехай и двадцать карбованцівъ у годъ лєгше заплатитъ, чїмъ півтори—сѳтні... Спасїбі й за цє! Не одно серце, почувши объ школі, мѳже, всмїхнулось, не одїнь, мѳже, сказавъ: *»ще не вмерла наша*

мату!...» Ну, а були й такі, которі казали:—що вони відумали за школу? що зь неї буде путне. Народъ тільки *посмутили*, а її може й *відкритъ не дозволять*... Коли такъ: мабуть знали злі язикі, що вщували!—послали прошеніє (такъ мині са́ми учителі казали), щобъ дозволено було відкритъ її, на такихъ умовахъ, якъ я вище сказавъ;—та що зь того, що послали?—*Непідходяща*, кажуть, вона підругі, що відкривають по министерству народнёго просвіщенія,—*непідходяща*—а тимъ и *відкритъ не можна*... Отакé—то!.. Така, мабуть, доля на́ша; хоть що й путне задумаемъ зробіть, то й скажуть: »непідходяща ва́ша думка,—не буде по-ва́шому!..«

Учителі, получивши такé розршєніє, причислили її до школъ по *духовному відомству*. Було у ній вже 7 учиниць, а тепєрь тільки 6, а далі по одній зменшатиметця—зменшатиметця, и черєзь півроку оди́нь поминь зостанетця, що була въ Гадячі жєнська школа. Не знаю, якъ другімъ, а мині такъ здаєтця...

Ось у насъ—у Гадячі—новина: охотники, якъ и торікъ, змовились та й зіграли, оцє на святкахъ, два *спектаклі*. На первімъ грали: *Школьный учитель, Что имѣемъ не хранимъ, потерявши плачемъ*, а на другімъ—*Карьера и Сатана въ бочці, або кумъ мірошникъ*. Зібрали, за обидва, карбованцівъ 230. Воно и більше можна було, колибъ хата, де грали, просторніша, а то въ ній всєго—на—всєго поміщалося 100 дзигликівъ.

Добре діло! Дяка нашимъ щиримъ громадянамъ, що думаютъ не тільки объ собі, а и объ другихъ... Добре діло!.. Але—що се я?.. не одно добре діло, а двое: одно—спектаклі у насъ показали,—бо, може, хто окрємъ кумедіи, що іноді приїзжа на ярмарокъ, більшъ нічого не бачивъ изъ тиятрівъ, — а друге — зароблені гроші повернули впять на бібліотеку. Може, якъ би други грали, то сказали бъ: — за що ми даромъ труділись? — за спасібі?... — и грошенята въ кешєню, та й ділу кінєць; або погуляли бъ на нихъ такъ, що держись! (Бо въ насъ,—скажү не въ лайку й не въ укїрь,—дуже голінні до гуляння! Чүтка—оцє недавно підписку відкрили, щобъ вечерінку задать на *славу!*..) Може бъ, *другі* й прогуляли, а наші щірі громадяне—ні: »нехай,« кажуть,—гроші ці на бібліотеку,—відъ того польза буде не однимъ намъ, а всему горо́дові« и що зрєсходували, а то карбованцівъ 165 досталося на виписку журна́лівъ. Спасібі!...

Иванъ Кивайголова.

ВІСТІ ЗЪ КРЕМЕНЧУГА.

Ще ні разу не доводилось прочитати намъ ні одного слова у вашій *Оснoві* про Кременчугъ. Думаючи, що, може, мій листъ не буде лишній и визве придатніишихъ людей на розмову, пишу тільки те, що вспівъ дознати прихваткомъ.—Одъ Полтави до Кременчуга стовповимъ шляхомъ щитається 113 верстъ; стоить вінъ біля самісенного Дніпра, а супротивъ его на тімъ боці Дніпра стоить посадъ Крюковъ. Кременчугъ городъ великій, да не чепурный; будинки почорніли, вапна на їхъ пооблуплювалася, криши пообдирались, а хазяинамъ и гадки мало. Бачте—все ніколи, народъ *комерчеський*. Коли прочують, що іде хто—небудь *важний*,—отъ—поліція гукне,—на головній херсонській улиці підметуть, підмажуть, підбілять на живу нитку та й годі; а проїхавъ *важний*, пішло зновъ усе на старий ладъ.—Де-котрі улиці вимощені камнемъ, да вимощені безъ толку: каміння покладено такими здоровеними кусками, що ні їхати, ні ходити го-раздъ не можна. Черезъ Кременчугъ проведено телеграфъ на Київъ, Полтаву, Екатеринославъ и Миколаївъ:—се діло дуже добре, та не для всіхъ. Разъ міні довелось бачити, якъ одинъ бідний купецъ трічі перемінявъ депешу. Принісъ разъ — не приймають черезъ те, що написано не *сегодня*, а севодні; переписавъ вінъ, подає—зновъ не приймають, черезъ те, що написано *цены*, а не цѣны: треба було въ трейте переписувати. Ну да сее ще не велика біда.—Отъ лиху на переправі! звісно що у літку черезъ Дніпръ переїздить мостомъ, а весною и въ осені містъ знімають и перевозять на байдакахъ, на поромахъ и на дубахъ.—Се сама пекельна пора для біднихъ людей—особливо для чумаківъ; иноді сутокъ двое або трое стоять да ждуть, поки-то їхъ перевезуть. Ще ідучи зъ Кременчуга легше, а вже якъ ідуть зъ Крюкова въ Кременчугъ,—тоді, просто, хочъ плачъ! Не знаю вже черезъ що, чумаки прозвали крюковську переправу *анлічівською*. Переправа, бачте, тутъ казенна, а обходитця гірше простої. Сама менша плата по золотому одъ чумацької хури. Не скажу вже, хто забірає гроши за переправу, а самъ бачивъ чумака, котрий дававъ по сороківці одъ хури, а зъ его правили *по дві*: торговався вінъ два дні, а на третій з'єднались на золотого. Не даромъ уже самі поліціанти пору переправи зовуть своїми жнивами...

Саме місце, на котрому стоить Кременчугъ,—указало, чимъ повинні перебиватьця кременчужці. Хліборобство тутъ не зъ руки,

а торгъ ведеться гарно, особливе лісомъ. Краще всіхъ торгує деревомъ купецъ Вітковъ, чоловікъ гарний и, хочъ Москаль, а чесний. Крімє лісного, ведеться гарний торгъ хлібомъ у зерні, и лёномъ. Лавокъ у городі зъ крашиною, зъ бакалією, погрібівъ зъ винами—сила силуюча, а *шинкамъ* и ліку нема; що ступінь, той шинокъ. Шинкують жида и поштують народъ, замісь горілки въ 25 град., переваренною водою, заправленною горілкою.—Воно й краще: більше випють и п'яні не будуть. Фабрикъ съ турецькимъ тютюномъ у Кременчузі пять, а путня зъ їхъ тільки одна—караїма Дурунчи. Такъ само и гостинницъ ажъ шість, а дотепної нима ніодної. Зимомъ (якъ теперъ) у хатахъ холодно,—хочъ вовкомъ вий, істи нема нічого путнього, а гроши деруть такъ, що ажъ пучки знають.

Черезъ те, що Кременчугъ городъ торговий,—люде живуть у ёму всякіи: українці, москалі, німці й жида; здаеться, що послідніхъ найбільшъ. Куди глянешъ, де не повернешся—усюди стирчить жидъ. И не диво! Сей безпритаманий народъ зъ-роду не привикъ добувать хлібъ потовою працею; ёму все колибъ легко дійшлося. Инчий жидъ при здорові, а трудить не хоче: візьме на коповика сіринківъ, вакси, мила и швендає цілий день; виникає по всімъ дворамъ, и на-силу, на-силу заробить сороківку. Соромъ ёму нанятця улицю мести и *чесно* заробить гроши: куди! ёму краще на зводи, да на переводи піти.

Наши кременчужські українці тожъ стали знікчемнюватьця,—цураютця свого латаного, а хватаютьця за чуже хапане. Одні стали на-ровить на московський ладъ и закидувати въ речахъ на а; другіи наконці приточують—*съ* и силкуютьця вийти або въ міщанство, або въ панство; и виходять зъ їхъ якісь перевертні: ні Богу свічка, ні чорту ладанъ.

Е въ Кременчузі громадська безплатня книгарня; у їй до 2000 книжокъ; заведена вона ще въ 1859 р., а їй досі не одкрита, такъ якъ слідъ,—хочъ городська купецька громада и положила давать, щороку на книгарню 200 карбованцівъ. Первимъ робитникомъ на діло книгарні бувъ и є Петро Ивановичъ Стронинъ. Ёму жъ треба сказати спасибі и за недільні школи—хлопчячу й дівочу.—Школи сі одкриті въ осени 1860 р.—При своїму початку, вони мали всего тільки 25 карб., котрі подаровавъ городський голова Посниковъ, чоловікъ щиро прихильний до народнього блага. Послі, зимомъ, грали спектаклі и зібрали для школъ більше 600 карбованцівъ; зъ їхъ

500 оддали одному надєжному чоловікові: вінъ и платить що-року школамъ 50 карб. проценту. Скільки записано у школахъ дівчатъ и хлопцівъ—не звисно; бо у школахъ нема записної книжки: спершу вона була, да діти побачивши, що їхъ записують, злякались, подумавши, що їхъ поберуть у москалі, и перестали ходить у школу.—Дівоча школа иде краще: учитця у їй 35—45 дівчатъ; учительниць вісімъ. У хлопчачій—учениківъ буває 25—30; учителівъ більше 6 не буває. И не диво! зъ повітового училища тільки два учителі ходить вчить у школу, а другі по неділямъ лежники справляють.

У *комерчеськімъ* Кременчузі, громада недуже прихильна до школъ. Есть такі панії, що изъ тіхъ котрі ходять учить въ школу насміхаютьца и дорікають *прогресситками*. Бридко на душі становитця, якъ згадаємъ що у нашъ вікъ е ще оттакі голови. Найбільша потреба убачаетця тутечки у дівочому училищі, хочъ би 3-го разряду. Для хлопцівъ есть—таки прихоське и повітове училище, а для дівчатъ тільки два *пенсіоні*, у котріхъ дорого беруть и біднимъ людямъ туди хочъ и носа не показуй. Кажуть, що дівочого училища не буде потіль, покіль не заведетця городський банкъ. А про сей банкъ ведетця *переписка* літъ більше *десяти*: и гроши есть у Думи, и горожане бажають, да ба! то *проєктъ* не такъ написаний, то те, то друге,—та й зупиняє добре діло.

Отъ—и все, що дознавъ я про Кременчугъ. Хіба сказать ще де-що про *клубъ*. Нема ще шести неділь, якъ у Кременчузі завели клубъ, а вже химерна штука вишла. Одинъ панъ дуже бувъ розрементовавсь за те, що громада зібрала старшиною невеличкого чиновника, здаетця *колежського секретаря*. Ну, ще бъ дарма, якъ би посердився собі підъ нієъ та й годі, а то ставъ порочити *чесного* чоловіка не за що!.. А отъ—ище добра вістка: тутешні офицери (кавалеристи) зібрали міжъ собою 100 карбованцівъ на підмогу біднимъ студентамъ.

Александръ Переходовець.

21 декабра 1861 р.

Кременчугъ.

ПИСЬМА ИЗЪ-ПО-НАДЪ ДЕСНЫ И СЕЙМУ.

II.

4 марта.

Мы замѣтили, что прошлый мясоѣдъ число крестьянскихъ свадебъ въ нашемъ куткѣ было очень незначительно; это объясняется тѣмъ, что въ теченіе прошлаго года, съ апрѣля по ноябрь, перевѣчалось изъ временно-обязанныхъ столько, сколько и въ три года прежде не вѣчалось. Къ 1862-му г. оставались болѣею частью только дворовыя дѣвушки, задержанныя подъ разными предлогами, паніями и панночками. Но и въ этомъ году имъ не посчастливилось: въ январѣ мѣстное губернское присутствіе постановило, что дворовыя дѣвушки, желающія выйти за мужъ, должны за мѣсяцъ впередъ объявить о томъ помѣщикамъ. Это постановленіе, нераспространенное межъ крестьянами въ свое время, помѣшало многимъ *на рушники стати*. Поэтому поводу не мало было случаевъ и смѣшныхъ и грустныхъ. Вотъ одинъ изъ послѣднихъ: у жены одного не очень заможнаго, но великаго саномъ пана, была горничная дѣвушка, давно уже порывавшаяся выйти замужъ за сосѣдскаго лакея; но баринъ не хотѣлось разстаться съ ней и, удерживаемая горничная продолжала сидѣть въ дѣвкахъ. Наконецъ, въ прошлый мясоѣдъ, женихъ рѣшился жениться въ что бы то ни стало. Приготовились къ свадьбѣ, условились съ священникомъ, покончили всѣ приготовления, какъ слѣдъ; оставалось—сѣсть, да поѣхать къ вѣнцу. Приѣхали за невѣстой, разрядилась она и только-что сѣла въ сани ѣхать въ церковь, какъ является помѣщикъ и, силою губернскаго постановленія, заставляеть невѣсту выйти изъ саней и продолжать прежнюю службу еще мѣсяцъ... Нечего было дѣлать, отложили свадьбу (только не на одинъ мѣсяцъ, потому что дѣло было передъ масляной), но каково было откладывать её? Были и другіе подобные случаи, да нѣтъ охоты ихъ рассказывать.

Въ томъ самомъ уѣздѣ, гдѣ случился разсказанный казусъ, услышали мы и отрадныя вещи: въ имѣніи, состоящемъ изъ 2600 душъ, введена уставная грамота, *подписанная* уполномоченными отъ крестьянъ. Это фактъ большой важности для нашего кутка; на приглашеніе крестьянъ—принять участіе въ составленіи грамоты, они отвѣчаютъ обыкновенно: нехай ще подивимся, якъ люде робитимуть, тоді и ми... Теперь, примѣръ 2600-тѣ душъ долженъ подѣйствовать на цѣлый околотокъ, тѣмъ болѣе, что подобные факты быстро распространяются

межъ крестьянами. Эти же 2600 душъ, чрезъ нѣсколько дней по подписаніи уставной грамоты, прислали къ посреднику выборныхъ, прося его ходатайствовать у помѣщика о переходѣ на оброкъ. Помѣщикъ согласился и чрезъ нѣсколько дней дѣло объ этомъ было кончено. Переходъ на оброкъ еще важнѣе подписанія грамоты: теперь нельзя уже сомнѣваться, что какъ помѣщики, такъ и крестьяне должны предпочесть оброкъ издѣльной повинности, которая при мѣстномъ урочномъ положеніи, очень требовательномъ, поведетъ только къ большому ожесточенію обоихъ сословій. Оброчное состояніе избавить помѣщика отъ кропотливаго и труднаго контроля крестьянскихъ работъ, а крестьяне, вмѣстѣ съ нимъ, получать скорѣйшую возможность—жить самостоятельно. Къ-сожалѣнію, межъ помѣщиками не мало еще такихъ, которые ратуютъ за издѣльную повинность, конечно, боясь разстаться съ остающеюся тѣнью помѣщичьей власти...

Въ томъ же таки уѣздѣ на дняхъ совершился еще болѣе утѣшительный фактъ: крестьянское общество, болѣе 300-тъ душъ, согласилось принять отъ помѣщика въ даръ—четвертной надѣлъ и тѣмъ члены его изъ временно-обязанныхъ, стали крестьянами-собственниками. Согласіе это мы называли утѣшительнымъ фактомъ въ томъ отношеніи, что при существующемъ недовѣріи крестьянъ къ помѣщикамъ и подобныя сдѣлки удаются не совсѣмъ—то легко. Въ Конотопскомъ уѣздѣ, отличающемся хорошимъ качествомъ своихъ земель, одинъ помѣщикъ предлагалъ крестьянамъ подобную сдѣлку, имѣя въ виду обоюдную пользу, и получилъ отказъ. «Будемъ ждать слушнаго часу!» отвѣчаютъ обыкновенно крестьяне въ такихъ случаяхъ. Любопытно, что когда эти 300 душъ подписали свое согласіе на принятіе помѣщичьяго дара, то одинъ изъ нихъ подошелъ къ посреднику и таинственно просилъ его: «теперь же вже ви насъ захищайте, коли лучитця яка біда!» На вопросъ посредника—о какой бѣдѣ онъ говоритъ, крестьянинъ отвѣчалъ: «да кажутъ же, що хто візьме даромъ землю, такъ якъ ми, то тіхъ не будуть ні хрестить, ні причащать...» Нелѣпость подобныхъ слуховъ лучше всего говоритъ о той довѣрчивости, съ которою крестьяне слушаютъ разныхъ бродягъ, распускающихъ подобныя вѣсти изъ—за какой-нибудь *чвертки*. Нечего и говорить, что любопытство крестьянъ, относительно обстоятельствъ ихъ освобожденія, велико; удовлетворять его чтеніемъ постановленій губернскаго присутствія, по безграмотству, они не могутъ: поневолѣ приходится довольствоваться новостями, сообщаемыми устно. Значить, и за эту излишнюю

довѣрчивость обвинять крестьянъ нельзя, а нужно посильнѣе заняться распространеніемъ грамотности.

Съ конца 1860 г., обученіе грамотѣ крестьянскихъ дѣтей у насъ значительно подвинулось: по распоряженію мѣстнаго архіерея, въ каждомъ приходѣ учреждены были школы, обученіемъ въ которыхъ должны были заняться священники и другія лица приходскаго причта. Вотъ числовыя данныя объ этихъ школахъ по 1861 г.

Новгородсѣверскій уѣздъ: школѣ	68,	учащихся мальчик.	1404,	дѣвоч.	189
Глуховскій	—	—	33,	—	—
Мглинскій	—	—	63,	—	—
Стародубскій	—	—	77,	—	—
Новозыбковскій	—	—	30,	—	—
Остерскій	—	—	31,	—	—
Черниговскій	—	—	48,	—	—
Сосницкій	—	—	61,	—	—
Суражскій	—	—	33,	—	—
Козелецкій	—	—	46,	—	—
Конотопскій	—	—	41,	—	—
Кролевецкій	—	—	38,	—	—
Нѣжинскій	—	—	49,	—	—
Борзенскій	—	—	38,	—	—
Городницкій	—	—	41,	—	—
Въ губерніи	—	—	739.	—	—
			10,504,	—	1769 (*)

Въ прошломъ году всѣ эти цифры повысились, но, сколько намъ извѣстно, на процентъ очень незначительный. Главное затрудненіе при распространеніи сельскихъ школѣ, заключается въ недостаткѣ для нихъ помѣщеній; изъ вышеприведенной цифры школѣ, 645 помѣщались въ домахъ и квартирахъ священниковъ. Сколько намъ случалось посѣщать сельскія школы, почти вездѣ приходилось слышать жалобы на тѣсноту, какъ главную замедляющую причину увеличенія числа учениковъ. И дѣйствительно, священнику трудно помѣстить у себя болѣе 20, 30 душъ да и тѣ размѣщаются такъ, что поневолѣ мѣшаютъ другъ другу. Въ этомъ же неудобствѣ заключается причина и медленности при первоначальномъ обученіи. Но это все еще ничего передъ тѣмъ неутѣшительнымъ фактомъ, что въ числѣ обучающихся, число дѣтей временно — обязанныхъ крестьянъ самое незначительное; главная масса

(*) Данныя эти взяты нами изъ черниг. епарх. извѣстій 1861 г., № 10. Кромѣ приходскихъ школѣ, въ Чернигове. губ. въ 1860 г. находилось еще 65 школѣ заведенныхъ палатою государств. имуществъ, въ которыхъ училось мальчиковъ 2109, а дѣвочекъ 243.

школяровъ принадлежитъ козацъему сословію. Нерѣдко можно встрѣтить, что въ школахъ челоѣкъ въ 20,30-ть—нѣтъ ни одного изъ временно-обязанныхъ. Спрашивая послѣднихъ—почему они не отдають дѣтей въ школы, обыкновенно слышишь такія разсужденія: »на що намъ отдавать ихъ въ школу? Богъ зна, що ще зъ сѣго буде, а якъ хлопець дома, то вінъ и скотъ напоить и гній викидає зъ хлівцівъ; все-таки зъ его работа є,—не даромъ хлѣбъ їсть.« Главная же причина, сколько мы понимаемъ, этого равнодушія къ грамотности, заключается въ томъ, что жизнь временно-обязанныхъ крестьянъ въ настоящее время находится въ какомъ-то колебательномъ состояніи; они не успѣли еще прійти въ себя, послѣ вѣковаго почти сна, а потому естественно, они не могутъ пока дать себѣ отчетъ—что для нихъ полезно и что вредно, а намъ не вѣрятъ...

Обученіе въ школахъ ведется на манеръ старинный: азбука, часословъ и псалтырь. Много можно бы сказать противъ этого направленія, но это ни къ чему не поведетъ; пока сельскими учителями будутъ лица изъ духовнаго сословія—часословъ и псалтырь пребудутъ нерушими; свѣтскихъ же учителей намъ долго еще придется ждать...

Не лишнимъ считаемъ сдѣлать слѣдующее замѣчаніе о нашихъ школахъ: обученіе чтенію, во всѣхъ почти школахъ, производится по славянскому букварю и затѣмъ уже дѣти переходятъ къ чтенію книгъ петровской печати. Мы по опыту знаемъ, что дѣти механизмъ чтенія скорѣе схватываютъ по послѣдней и потому гораздо полезнѣе *начинать* съ послѣдней же: во-первыхъ, на обученіе чтенію по петровской печати теряется времени гораздо менѣе, чѣмъ по славянской; во-вторыхъ, выучившись читать по первой, дитя переходитъ къ чтенію по второй очень легко; между тѣмъ, если оно начинается съ славянской, то переходъ къ петровской для него гораздо затруднительнѣе, слѣдовательно, опять связывается съ лишнею тратой времени. Желательно бы, чтобъ это замѣчаніе, по провѣркѣ на опытѣ, было принято тѣми, кому вѣдать надлежитъ.

Окончивъ письмо, мы вспомнили, что забыли сказать о повтореніи въ одномъ изъ нашихъ уѣздовъ исторіи, бывшей съ г. Шиповымъ; только тутъ мотивъ былъ другой: дворяне просили предводителя передать свою должность кандидату на томъ основаніи, что *маршальское ничего-недѣланіе* теперь несовременно. Удовлетворена ли была просьба—намъ неизвѣстно.

Ал. Михченко.